

‘Eiki Minisita
Ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga
Potungaue ma’a e ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga
NUKU’ALOFA

‘Eiki Minisita

‘Oku ou fiefia ke fakafofonga’i atu ‘a e Kau Talekita ‘o e Poate ‘i hono fakahoko atu ‘a e Fakamatala Fakata’u mo e Ngaahi Fakamatala fekau’aki mo e ta’u fakapa’anga ki he ‘aho 31 ‘o Tisema 2011, ‘a e Pangike Langa Fakalalakaka ‘o Tonga ‘a ia ‘oku fiema’u ‘o fakatatau ki he Lao ‘a e Pangike Langa Fakalalakaka ‘o Tonga 1977 Kupu 10 (7) pea mo e Lao ki he Potungaue ‘a e ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga 2002 Kupu 20 (1).

Faka’apa’apa atu

.....
Pousima Afeaki
Sea

KANOTOHI

Puipuitu'a pea mo e Kaveinga Ngaue3
'a e Pangikee

Kau Telekita 'a e Pangikee4

Fakamatala mei he Sea 'o e Poate
'o e Kau Talekita 20115

Fakama'opo'opo 'a e Talekita Pule
'o e Pangikee6

Ngaahi Ola Fakapa'anga
fakata'unima.....11

Lipooti 'a e Kau Talekita ki he
Ma'u 'Inasi.....12

Fakamatala ki hono tali 'o e Fakamatala
Fakata'u 'a e Pangikee.....14

Lipooti 'a e 'Atita ki he Fakamatala
Pa'anga Fakata'u 'a e Pangikee.....15

Fakamatala Pa'anga Fakata'u 'a e
Pangikee.....17

Fakamatala fakaikiiki fekau'aki mo e
Fakamatala Pa'anga 'a e Pangikee.....21

Ko e Fa'unga Pule 'o e Pangikee.....55

Ko e Kau Pule 'i he Ngaahi
Va'a 'a e Pangikee56

'ULU'I 'OFISI 'I NUKU'ALOFA

Puha 126

Nuku'alofa

Pule'anga Tonga

Telefoni: (676) 23-333

Fika Facsimile: (676) 23-775

E-mail: tdevbank@tdb.to

Website: www.tdb.to

PUIPUITU'A

Na'e fokotu'u 'a e Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga 'i he 'aho 1 'o Sepitema 1977 'i he malumalu 'o e Lao 'a e Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga 1977.

Koe Pangikee 'oku ma'u sea kakato ia 'e he Pule'anga Tonga.

Ko e tefito'i fatongia 'o e Pangikee, ko hono hakeaki'i 'a e fakalalakaka faka'ekonomika mo fakasosiale 'a Tonga 'aki 'a hono fakahoko 'o e ngaahi tokoni fakapa'anga fakafou 'i ha noo mo e fale'i fakapisinisi ki he kakai 'o e fonua pea mo e ngaahi ngaue'anga 'oku lolotonga lele pe 'oku 'amanaki ke fokotu'u 'i Tonga ni.

'Oku 'ikai ngata pe 'i he ngaahi ngaue fakanoo angamaheni 'a e Pangikee, ka 'oku toe fakalahi 'e he Pangikee 'a 'ene fakahoko fatongia ki he ngaahi ngaue fekau'aki mo e fakahu pa'anga taimi tukupau, fakahu pa'anga fakataautaha pea mo hono fakahoko 'o e noo ki he ngaahi ngaue fakakomesiale 'e ni'ihii pea mo e noo ki he ngaahi me'a fakataautaha pea mo e langa fale.

'Oku tokanga'i 'a e ngaahi tu'utu'uni ngaue 'a e Pangikee 'e he Poate 'a ia 'oku memipa ai 'a e kau Talekita 'e toko 5. 'Oku kau he Poate 'a e Talekita Pule ne fokotu'u mei he Pule'anga 'a ia ko hono fatongia ko hono fokotu'u mai mo fakahoko 'o e ngaahi ngaue pea mo e ngaahi tu'utu'uni ngaue kotoa pe pea mo hono siofi faka'aho 'a e anga hono fakalele 'o e Pangikee.

VISIONE TAUMU'A NGAUE

Ke 'iloa ko e ngaue'anga lelei taha 'i Tonga 'i hono fakahoko 'a e ngaue fakapa'anga ki he fakalalakaka pea kau ki ai mo e ngaahi ngaue fakakomesiale 'e ni'ihii, 'aki 'a e ngaahi founga fakapangike fakapotopoto, ke a'usia 'a e ngaahi fiema'u vivili 'a e kasitoma 'i he founga mo'oni mo totonu pea ke kei ma'u mo e tupu lelei foki.

MISIONA TAUMU'A NGAUE

Tukupa ke taukave'i mo hakeaki'i 'a e fakalalakaka faka'ekonomika mo fakasosiale 'a Tonga, 'aki 'a e tu'unga fakahoko ngaue ma'olunga mo feongoongi fakapotopoto taha 'i he'ene sevesi ngaue langa fakalalakaka fakapangikee, kau ki ai mo e ngaahi ngaue fakakomesiale 'e ni'ihii pea mo fakahoko fakapolofesinale lelei ma'u pe 'a e ngaue ke hoko ko e ngaue'anga tupu fakapa'anga lelei mo malohi foki.

KAU TALEKITA 'O E POATE KI HE 'AHO 31 TISEMA 2011

POUSIMA AFEAKI

Ko e Tangata Ngoue Fakakomesiale pea na'a ne hoko ko e talekita 'o e Poate 'i Ma'asi 2009, pea fokotu'u ia ko e Sea 'oe Poate 'i Novema 2010.

PAULA TAUMOEPEAU

Ko e tangata Pisinisi pea na'a ne hoko ko e talekita 'o e Poate 'a e Kau Talekita 'i Sepitema 2009.

LENNIE NIIT

Ko e tangata Toutai Fakakomesiale malolo ka kuo hoko ko e tangata Pisinisi. Na'a ne hoko ko e talekita 'o e Poate 'a e Kau Talekita 'i Sepitema 2006.

MINORU NISHI JR

Ko e tangata Ngoue Fakakomesiale pea na'a ne hoko ko e talekita 'o e Poate 'i Novema 2010 ki Novema 2011.

SIMIONE SEFANAIA

Ko e Talekita Pule 'a e Pangike Langa Fakalakalaka 'o Tonga talu mei 'Okatopa 2006.

FAKAMATALA MEI HE SEA 'O E POATE 'A E KAU TALEKITA 2011

'Oku ou fiefia ke lipooti atu 'a e ola 'o e Pangike Langa Fakalakalaka 'o Tonga ki he ta'u hono 34 'ene faifatongia 'i Tonga.

Neongo 'a e ngaahi faingata'a 'o e tu'unga faka'ekonomika fakavaha'a Pule'anga moe tu'unga faka'ekonomika 'a Tonga ni, 'oku kei ma'u pe 'e he Pangike Langa Fakalakalaka 'o Tonga ha 'ola lelei. Ko e tupu 'osi tukuha koe \$1.712 miliona ki he ta'u 2011, 'a ia ko ha 'ola lelei ia fakahoa ki he \$1.425 miliona 'o e ta'u 2010.

Lolotonga 'a e ta'u 2011, na'e 'alu hake 'a e palanisi ki he ngaahi noo 'aki 'a e 1.82% mei he \$39.930 miliona ki he \$40.659 miliona. Na'e tupu eni mei he lahi ange ngaahi no ngoue tautefto ki he no hina moe meleni ke uta atu ki he maketi Siapani, Kolea mo Nu'u Sila. 'Oku poupu lahi 'a e Pangikee ki he langahake hono uta 'o e ngoue ki tu'apule'anga pea 'oku palani ke fakalahi 'a e noo ki he kau ngoue 'i he ta'u 2012.

Ko e Tupu mei he Pa'anga 'o e Ma'u 'Inasi (ROE) koe taumu'a ngaue ia 'a e lao ki he ngaahi Kautaha Faka-Pisinisi 'a e Pule'anga koe 10%. Koe 2011 na'e fe'unga mo e 9.39% 'a ia ko e 'alu hake ia mei he 8.2% 'i he 2010.

Ko e ngaahi ola lelei ko ia he 2011 na'e ma'u ia mei he ngaue totoivi fakataha 'a e noo lelei moe malava ke toe ma'u mai 'a e pa'anga mei he ngaahi no palopalema. 'Oku taumu'a 'a e Pangikee ke toe fakalaka ange 'i he tu'unga ko eni he 2012.

Na'e hokohoko ai pe 'a e lelei ange 'a e tu'unga 'o e lahi 'o e pa'anga he ngaahi Pangikee 'a ia na'e a'u ia ki he \$100miliona 'i he 2011. Na'e holo ai 'a e totongi tupu he pa'anga tipositi na'e tuku atu ki he kau fakahu pa'anga. 'I he'ene pehe leva na'e hokohoko atu ai pe 'a e fakapapau'i 'e he Pangikee 'oku lelei ange 'ene fakahoko fatongia, ako'i e kau ngaue mo toe fakalaka ange 'a e sevesi 'o 'ene kau kasitomaa.

Ko e ngaahi sevesi lelei ko ia ki he kau kasitoma, na'e kau ai 'ae toutou holoki 'a e totongi fakafoki he ngaahi noo. 'E kei hokohoko pehe ai pe 'a e feinga 'a e Pangikee ke feau mo fiemalie 'a e kau kasitoma pea mo fakakake ai pe ki mu'a 'a e tupulekina 'ene kau kasitoma.

Ko e tu'unga lelei 'o e ngaahi noo 'a e Pangikee na'e pukepuke ai pe ki 'olunga. Na'e holo 'a e lahi 'o e ngaahi no 'ikai lelei he 2011. Na'e fakatupunga eni mei he ngaahi ngaue lelei ki hono ta'ota'ofi 'a e hoko ha palopalema ki he ngaahi noo. Ko e ngaahi no palopalema na'e holo 'aki 'a e 50% mei he 2010 ki he 2011.

Ko e tu'unga 'o e tupu 'a e Pangikee na'e fakatupunga ia 'e he ngaahi me'a lalahi ko eni:

- Tuai hono toho 'o e ngaahi no 'e ni'ihii 'o 'ikai ai a'usia 'a e tu'unga 'o e tupu na'e 'amanaki ki ai.
- 'I he lahi ange 'a e pa'anga he ngaahi Pangikee ne holo ai 'a e pa'anga humai mei he totongi tupu he teemi tipositi.
- Si'isi'i ange 'a e tu'unga talifaki ha mole he no ta'epau hono totongi koe'uhi koe lelei 'a e ngaahi ngaue ki hono totongi fakafoki pea moe no ke totongi fakafoki 'aki 'a e fo'i no lahi palopalema 'e taha.
- Mapule'i lelei 'o e ngaahi fakamole.
- Ngaahi no palopalema 'oku 0% e totongi tupu 'o kaunga ki he si'isi'i ange 'a totongi tupu.

'Oku hokohoko lelei ai pe 'a e fengau'e'aki vaofi mo fakataha 'a e Pangikee moe Pangike Pule kae'uma'a foki 'a e ma'u 'inasi, ko e Pule'anga Tonga.

'Oku fie fakaha 'e he Pangike 'a hono mapule'i lelei 'e he Pangikee Pule 'a e ngaahi ngaue faka pangikee 'i Tonga 'o malava ai ke kei ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'anga lolotonga 'a e ta'u. 'Oku fiefia foki 'a e Pangikee koe'uhi koe founga fengau'e'aki fakataha 'a e Pangike Pule mo e Kautaha 'a e Ngaahi Pangikee 'i Tonga ki hono pule'i 'o e ngaahi me'a fakapa'anga.

'Oku fiefia foki 'a e Pangikee koe'uhi ko e ngaahi fokotu'utu'u 'a e Pule'anga ki he fakalelei kae'uma'a 'ene tukupa ke toe lelei ange 'a e ngaue femahino'aki, fakamatala mahino moe founga pule lelei. 'E malava heni ke 'i ai ha 'ataakai ke fokotu'u mo langa hake ai 'a e fanga ki'i pisinisi iiki mo lotoloto.

Fakataha mo ia 'oku lolotonga fai 'a e ngaue 'a e Pule'anga mo e Pangikee ke toe vakai'i 'a e taumu'a ngaue 'a e Pangikee. 'Oku tokoni ki he Pule'anga mo e Pangikee 'a e Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga, koe va'a 'o Pangikee 'a Mamani, ki hono vakai'i 'a e taumu'a ngaue 'a e Pangikee.

Ko hono uta 'o e ngoue ki Tu'apule'anga 'oku ngaue 'aki 'e he Pangikee 'a e tu'utu'uni ngaue talu mei he 2010 ko e no atu ki he kaungoue 'oku uta he kautaha uta ki muli falala'anga. 'I he 2011 na'e liungaua 'a e noo hina moe meleni 'o e 2010. Na'e liunga ua moe uta atu 'o e hina mo e meleni ki Siapani mo Kolea. Koe uta 'o e meleni ki Nu'u Sila na'e lahi 'aki 'a e 55%. Kuo totongi 'osi 'e he kau ngoue 'enau noo hina 'o e 2011 pea kuo nau kamata noo ki he to'u to hina 'o e 2012. 'Oku tukupa 'a e Pangikee ke fakalahi 'a e no ki he kau ngoue 'o ngaue 'aki 'ene tu'utu'uni ngaue.

Ko e fakatotolo 'a e kau Polisi 'o e kaiha'a he Pangikee he 2009 'oku te'eki mahino pea 'oku hoha'a lahi ki ai 'a e Pangikee. Kuo 'osi tuku atu 'e he Pangikee ha pale \$20,000 ki ha fakamatala 'e ala ma'u ke faka'ilo ai mo mo'ua ha taha, ka 'oku te'eki ai ha 'ola lelei.

'Oku tukupa 'a e Pangikee 'i he 2011 ke kei no atu ki he kakai kei faingata'a'ia ki he'enua ngaahi fiema'u fakalakalaka. Na'e toe ma'u foki 'e he Pangikee Langa Fakalakalaka 'o Tonga ha fakapale makehe 'i he 2011 mei he Kautaha 'a e Ngaahi Pangikee 'o 'esia mo e Pasifiki. Koe'uhi ko e ngaahi polokalama no ke lanaga'i hake ai 'a e masiva mo e kakai faingata'ia 'o e fonua.

'Oku hoko atu ai pe 'a e poupu 'a e Pangikee 'aki hono siponisa 'a e ngaahi ngaue 'a e kakai ki hono langa'i hake 'a e mo'ui lelei, ako, sipoti moe fakalakalaka 'a e kakai.

'Oku tui 'a e Poate 'a e kau Talekita moe Kau Pule 'oku kei malava 'e he Pangikee ke fakahoko 'ene ngaahi palani fakapisinisi mo e taumu'a ngaue. 'E kei ma'u 'e he Tokotaha ma'u sea ha tupu lelei mei he'ene inivesimeni. 'E kei pule'i lelei 'e he Pangikee 'a e ngaahi koloa, pukepuke e tu'unga lelei 'o e ngaahi noo pea mo fakahoko ai pe 'a e ngaahi founga pule lelei pea mo fakahoko ai pe 'a e founga talitali kakai lelei.

'Oku kei fakapapau'i 'e he Pangikee ke kei pukepuke ai pe ha tupu lelei. 'I he taimi tataau ke kei ma'u ai pe ha ngaahi noo lelei ke fakalaka ki mu'a 'a Tonga mo hono kakai.

'Oku ou fiefia lahi ke fakamalo'ia 'a e ngaue lahi moe tukupa 'a e Kau Pule 'o e Pangikee kae'uma'a 'a e Kau Ngaue ke ma'u ai ha ola lelei he 2011.

'Oku 'oatu foki 'a e fakamalo ki he Poate 'a e Kau Talekita koe'uhi koe ngaahi ngaue lavame'a ki hono tataki 'a e ngaahi taumu'a ngaue 'a e Pangikee 'o makatu'unga ai hono a'usia 'a 'ene ngaahi taumu'a ngaue ki he ta'u.

'Oku o u 'oatu foki mo e fakamalo ki he Pule'anga 'a ia koe fakafongia ia 'o e kakai 'o Tonga 'a ia ko e tokotaha ma'u sea, koe hokohoko atu ho'o mou tokanga mo poupu ki he Pangikee.

Ko hono faka'osi, ko 'eku fakamalo loto hounga ki he kau Kasitomaa koe'uhi ko 'enau poupu ki he Pangikee. 'Oku mau fakalahi 'emau ngaahi ngaue 'oku tuku atu 'e he Pangikee. Te mau kei fakalakalaka ai pe ki mu'a 'emau sevisi ki he kau kasitomaa. 'Oku mau tukupa ke tokonia 'a e kau Kasitomaa. Pea 'oku fakapapau temau tokoni'i 'emau kau kasitomaa ke nau lava 'o fakalakalaka mo tupu. Koe tupelekina 'emau kau Kasitomaa ko e tupulekina ia 'a e Pangikee.

Malo fau, faka'apa'apa atu

.....
Pousima Afeaki

FAKAMA'OPO'OPO MEI HE TALEKITA PULE

'Oku hoko atu pe 'a e malava 'e he Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga ke a'usia ha ola lelei ma'ae Ma'u 'Inasi neongo 'a e palopalema faka'ekonomika fakamamani lahi mo fakalotofonua na'a ne fehangahangai mo ia lolotonga 'a e ta'u.

Ko e ola lelei ko eni, na'e ma'u ia makatu'unga 'i he ngaue totoivi 'a e kau ngauee 'i he taimi kotoa pe pea mo 'enau ngaue mateaki ki he ngaahi taumu'a ngaue 'a e Pangikee lolotonga 'a e ta'u.

Na'e fakamamafa aipe ngaue 'a e Pangikee ki he'ene tefito'i maketi pea mo e taumu'a ngaue, fakataha pea mo e pule'i lelei 'o e ngaahi fakamole ne malava ai 'e he Pangikee ke kei hokohoko atu 'a e ma'u ha tupu lolotonga ko ia 'oku ne fakahoko lelei 'a hono ngaahi fatongia ki he'ene kau kasitoma'a. 'I he taimi tatau 'oku tokanga ma'u pe 'a e Pangikee ki ha ngaahi faingamalie ki he fakalalakaka lolotonga 'a e ta'u.

1) Ngaahi Ngaue lalahi ne fakahoko he ta'u:

- Na'e a'usia 'e he Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga 'a e Peseti 'o e tupu mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi ko e peseti 'e 9.39 'o fakahoko ki he taketi ko e peseti 'e 7.5 'i he 2011. Ko e Peseti 'o e tupu mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi 'i he 2010 koe peseti 'e 8.2. Ko e taketi na'e seti 'e he Potungaue ki he ngaahi Pisinisi 'a e Pule'angaa koe peseti 'e 10.
- 'I he ta'u 2011, na'e 'ikuna ai 'e he Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga ha pale fakalangilangi mei he Kautaha 'a e Ngaahi Pangike Langa Fakalalakaka 'o 'Esia pea mo e Pasifiki 'i hono faka'ilonga'i 'o 'ene ngaue totoivi ki hono fakahoko 'o e ngaahi polokalama noo ke tokoni'i 'aki faka'ekonomika mo fakasosiale 'a e kakai masivesiva 'i he Fonua. Ko hono tu'o ua ia hono ikuna 'e he Pangikee 'a e pale ko eni. Na'e fuofua ikuna 'a e pale ko eni 'i he ta'u 2010.
- Na'e toe lahi ange 'a e tokanga 'a e Pangikee ki he ngaahi polokalama ako ke tokoni'i 'aki e fakalalakaka 'o 'ene kau ngaue.
- Ko e hoko lelei ko ia 'a hono tanaki mai 'o e ngaahi noo kuo kaniseli ne makatu'unga ai 'a hono kei tauhi ke si'i ange e fakamole ki he ngaahi noo kuo kaniseli.
- Na'e hoko atu pe 'a hono tauhi 'e he Pangikee 'a hono va pea mo 'ene kau kasitoma'a lolotonga e ngaahi taimi faingata'a. Lolotonga ko ia 'o e ta'u, na'e holoki 'e he Pangikee 'a e totongi fakafoki noo 'aki 'a e peseti 'e 50 he mahina 'e 3 'i he 2011 pea mo e mahina 'e 4 'i Novema 2011.
- 'I he lolotonga 'a e ta'u, na'e maumau ai 'a e misini fakakomipiuta motu'a 'a ia 'oku ne tauhi 'a e ngaahi fakamatala, ko e misini talifaki 'a e Pangikee na'e tauhi 'i he 'ofisi 'i Hahake. 'Oku 'amanaki ke fetongi ia 'i he ta'u 2012.
- 'Oku hoko atu pe hono ngaue'aki 'e he Pangikee 'a e founa fetu'utaki fakakomipiuta ko e Skype 'a ia 'oku si'i ai e fakamole pea toe lelei ange e fetu'utaki pea mo homau ngaahi va'a 'i tahi pea pehe ki he kakai 'oku mau fengaue'aki mei tu'apule'anga.
- Ko e kaiha'a ko ia na'e fakahoko he Pangikee 'i Sune 2009 'oku te'eki pe ke ma'u. Pea 'oku kei fai e hoha'a lahi ki ai. Ko ia ai kuo toe fakamalo'i 'i he Pangikee 'a 'ene ngaahi naunau fakamalu'i 'o kau ai 'a hono fokotu'u 'o e ngaahi me'afaita 'i he 'Ulu'i 'Ofisi 'o e Pangikee pea pehe ki homau 'ofisi 'i Vava'u 'i he 2010. Kuo 'osi tuku atu mo e me'a'ofa ko e \$20,000 'i he konga kimui 'o e 2011 ki ha taha tene ma'u mai ha fakamatala 'e ma'u ai 'a e kaiha'aa. Ka neongo ia, 'i he faka'osinga 'o e ta'u 'oku te'eki pe ke 'iai ha lipooti mai mei he Potungaue Polisi 'o fekau'aki mo e fakatoto'o 'oku fai.

2) Kongokonga lalahi 'o e Tu'unga Fakapa'anga

(Ko e ngaahi fika kotoa pe 'oku 'i he Pa'anga Tonga)

Ko e tupu haohaoa 'osi tuku'au'i na'e \$1,712,350 ki he mahina 'e tahaua 'o ngata ki he 'aho 31 'o Tisema 2011 'a ia ne lahi hake ia 'i he tupu ko e \$1,425,949 ki he 'aho 31 Tisema 2010. Ko e ola ko eni na'e tupu ia mei he ngaahi me'a ni:

- Ko e toenga e tupu mei he ngaahi noo na'e hiki hake mei he \$2,886,660 'i he ta'u 2010 ki he \$3,126,920 'i he ta'u 2011. Na'e hiki hake 'aki e \$240,260 peseti 'e 8.3.
- Na'e holo lahi e totongi tupuu 'i he fakahu pa'anga tupu eni mei he lahi ange e pa'anga 'a e ngaahi Pangike pea na'e kaunga ia ki he hiki si'isi'i hake pe 'a e toenga tupuu.

- Ko e pa'anga mei he totongi ngaue mo e komisoni na'e holo mei he \$2,706,601 'i he ta'u 2010 ki he \$2,451,806 'i he ta'u 2011. Na'e holo'aki e pa'anga 'e \$254,806 (9%).
- Ko e tupu mei he ngaahi noo na'e holo mei he \$5,866,057 'i he 2010 ki he \$5,829,786 'i he ta'u 2011. Na'e holo'aki e pa'anga 'e \$36,271 (1%).
- Ko e pa'anga humai kehe na'e holo si'i pe mei he \$3,784,667 'i he ta'u 2010 ki he \$3,733,672 'i he ta'u 2011. Na'e holo'aki e pa'anga 'e \$51,0085 (1.35%).
- Ko e fakamole ki he ngaahi noo palopalema na'e holo mei he \$206,799 'i he ta'u 2010 ki he \$55,644 'i he ta'u 2011.
- Ko e fua ki he fakamole/humai na'e fakafuofua ki he peseti 'e 70 'i he ta'u 2011 fakahoa ki he peseti 'e 72.2 na'e a'usia.
- Na'e holo e totongi ki he kau Talekita moe vahenga malolo 'a ia 'oku ha 'i he peesi 51 'o e fakamatala pa'anga tupu pe mei he fakafisi e ni'ihi 'o e kau Talekita.
- Ko e kaka ki 'olunga 'a e vahenga 'o e kau pule mo e ngaahi ngaue taimi nounou tupu mei hono toe fakahu mai e pule ma'olunga e taha.

3) Ngaahi Ola Mahu'inga 'o e ta'u

	2011 %	2010 %	2009 %
Peseti 'o e tupu mei he ngaahi noo ki he 'avalisi kotoa 'o e koloa	5.3	5.2	5.4
Peseti 'o e ngaahi pa'anga humai ki he 'avalisi kotoa 'o e koloa	4.9	5.7	6.1
Peseti 'o e ngaahi fakamole kehe ki he Pa'anga humai	72.2	72.7	70.9
Peseti 'o e tupu 'mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi	9.4	8.2	9.4
Peseti 'o e tupu 'osi tuku'au'i ki he no atu mo e 'inivesimeni	3.5	3.1	3.2

4) Ngaahi Pangike Fakalotofonua

'Oku lolotonga 'iai 'a e ngaahi Pangike Fakakomesiale 'e tolu 'i Tonga ni 'aia 'oku 'oku nau malumalu 'i he pule 'o e ngaahi pangike mei muli pe pule'i fakakonga pe mei muli. Ko e Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga 'a e Pangike pe ia 'e taha ki he langa fakalalakaka pea 'oku 'i he malumalu pe 'o e Pule'angaa.

Ko e fakamatala fakakonga lalahi fekau'aki mo e 'inasi 'o e Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga, 'i he'ene tu'u fakafehoanaki 'i he tu'unga 'o e ngaahi pangike fakalotofonua, 'a ia 'oku fakafehoanaki 'a e tu'unga 'o e lahi 'o e noo, lahi 'o e ngaahi fakahu pa'anga taimi tuku pau 'i he ngaahi sekitoa kehekehe 'oku 'oatu kotoa ia 'i he tepile ko 'eni. Fakatokanga'i ange ko e tu'unga 'inasi 'o e Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga na'e fakalaka 'aupito he ngaahi ta'u 'e tolu kuohili.

A) Lahi e noo	Tisema 2009	2010	2011
Pa'anga Noo Atu (T\$'miliona)			
Ngaahi Pangike Fakakomesiale	287.3	268.6	227.2
Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga	36.5	39.9	40.9
KATOAA	323.8	308.5	268.1
'Inasi 'i he maketi	11.3%	12.9%	15.2%

E) Lahi fakahu pa'anga taimi tukupau

Pa'anga fakahu taimi tukupau (T\$'miliona)			
Ngaahi Pangike Fakakomesiale	286.6	299.6	299.2
Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga	30.1	36.7	37.4
KATOAA	316.0	335.9	336.6
'Inasi 'i he maketi	9.5%	10.7%	11.1%

FAKAMA'OPO'OPO MEI HE TALEKITA PULE

F) 'Inasi he sekitoa e noo

Ko e peseti 'o e 'inasi he sekitoa lahi e noo 'oku ha atu 'i lalo:

	Tisema 2009	2010	2011('Okatopa)
<u>Ngoue</u>			
Ngaahi Pangike Fakakomesiale	61.5%	64.5%	56.4%
Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga	38.5%	35.5%	43.6%
<u>Ngaahi Pisinisi moe Ngaue</u>			
Ngaahi Pangike Fakakomesiale	89.1%	91%	94.6%
Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga	10.9%	9.0%	5.4%

<u>H) Noo fale & taautaha</u>	Tisema 2009	2010	2011('Okatopa)
Pangike Fakakomesiale	85.8%	85.1%	84.6%
Pangike Lnga Fakalalakaka 'o Tonga	14.2%	14.9%	15.4%
KATOAcial Banks	88.6%	86.7%	85.3%
Pangike Langa fakalalakaka 'o Tonga	11.4%	13.3%	14.7%

5) Ngaahi Sekitoa 'o e noo

A) Noo

Ko e patiseti ki he noo mo e fika totonu na'e a'usia ki he ta'u 2011 'o fakatatau ki he ngaahi sekitoa lalahi 'oku ha atu 'i lalo:

<u>Sekitoa lalahi</u>	<u>Patiseti 2011</u>	<u>Katoa he 2011</u>	<u>% he 2011</u>
	<u>T\$000's</u>	<u>T\$000's</u>	
Ngoue (kau ai toutai)	3,667	2,299	13.0%
Hina	500	700	4.0%
Ngaahi ngaue	5,400	6,070	34.0%
Fale & Taautaha	7,400	7,681	44.0%
Kau Ngaue	<u>500</u>	<u>823</u>	<u>5.0%</u>
KATO	<u>17,467</u>	<u>17,643</u>	<u>100%</u>

Ko e fo'i noo ngoue lahi pe 'e taha mo e fo'i noo pisinisi 'e tolu na'e tupunga lahi 'o e pa'anga na'e noo atu 'i he ta'u 2011.

E) Ngaahi Noo

Neongo e fakangatangata e ngaahi faingamalie ke toe noo atu, ka na'e malava pe 'e Pangike ke hiki hake 'ene ngaahi noo 'aki e peseti 'e 1.8 mei he \$39.9 miliona 'i he 2010 ki he \$40.6 miliona 'i he ta'u 2011. Na'e fakafuofua e lahi e noo ki he faka'osinga 'o e ta'u 2011 ko e \$41 miliona. Ko hono holoki e totongi fakafoki noo ki he peseti 'e 50 ki he mahina 'e 3 pea mo Novema 2011 ki he mahina 'e fa na'e tokoni ia ki he ola na'e ma'u.

Ko e peseti e palanisi 'o e noo ki he ngaahi sekitoa 'oku ha atu 'i lalo:

• Ngoue	12%
• Ngaahi Ngaue moe Pisinisi	29%
• Fale moe taautaha	51%
• Kau ngaue	8%

F) Ngaahi Noo na'e tali

Ko e lahi e noo na'e tali na'e hiki hake mei he \$16.9 miliona 'i he ta'u 2010 ki he \$17.6 miliona 'i he faka'osinga 'o e 2011. Ko e katoa e noo na'e tali fakasekitoa 'oku ha atu 'i lalo:

• Ngoue	T\$2.3 miliona
• Hina	T\$0.8 miliona
• Ngaahi Ngaue	T\$6.1 miliona
• Fale & taautaha	T\$7.6 miliona
• Kau ngaue	<u>T\$0.8 miliona</u>
KATO	T\$17.6 miliona

'Oku fiema'u lahi ke hiki hake e noo ki he ngaahi sekitoa fa'u me'a koe'uhi ke tokoni ki he fakalalakaka 'o e ngaue faka'ekonomikaa.

H) Sekitoa Ngoue/Toutai

Na'e 'ikai ke kaka ki 'olunga 'a e sekitoa ngoue 'o hange ko e 'amanaki

neongo hono fokotu'u 'o e misini 'ea mafana, misini faka'ahu mo e misini ke tokoni ki hono uta atu 'o e fua 'o e ngouee ki tu'apule'anga. Na'e tupu eni mei he si'isi'i e fetu'utaki fakamaketi pea mo e fiema'u ke paasi 'a e ngaahi fiema'u pau fakapule'anga.

a) Hina

Na'e kaka ki 'olunga 'a e tokolahi 'o e kau ngoue hina na'a nau kau he to'u too hina 'o e 2011 kae'uma'a e lahi e noo mei he meimei \$0.5 miliona 'i he 2010 ki he \$0.7 miliona 'i he 2011. 'E hoko atu pe 'i he kaha'u 'a e tokoni'i 'e he Pangikee 'a e fakalalakaka 'o e hina tupu mei he 'i ai e maketi 'i Siapani mo Kolea Tonga.

e) Ngoue

Ko e kakato hono fokotu'u 'o e misini faka'ahu na'e tokoni ia ki he kaka ki 'olunga lahi e ngaahi noo ki he to meleni.

Ko e noo ki he ngaahi ngoue foha ko e konga lahi taha ia 'i he ngaahi noo ngoue lolotonga 'a e ta'u. Ka neongo ia ko e si'isi'i ha ngaahi ngoue kehe pea mo e hokohoko atu e fakafalala ki he ngaahi ngoue ki he ma'u me'atokoni ko e pole ia ki he fakalalakaka 'o e ngoue.

f) Ngaue Fakalalakaka 'a e kakai fefine

Ko e katoa e pa'anga na'e noo atu ki he ngaue fakalalakaka 'a e kakai fefine na'e kaka ki 'olunga 'aki e peseti 'e 67 mei he \$0.6 miliona 'i he 2010 ki he \$1 miliona 'i he 2011.

Ko e noo atu ki he 'elia ko eni na'e kau ai e ngaahi kulupu kakai fefine, noo taautaha ki he ngaue fakamea'a, to hiapo mo e lou'akau pea mo e ngaahi poloseki fakalalakaka 'o hange ko e langa peito mo e pisinisi falekai mo e ha fua.

Ko e konga 'o e ngaahi noo 'a e Pangikee ki he kakai fefinee kuo to'o atu ia 'e he Kautaha SPBD. Na'e hoko atu pe hono noo atu 'e he Pangikee 'a e pa'anga ki he kautaha ko eni 'i he 2011 koe'uhi ke nau noo atu ki he ngaahi kulupu kakai fefine.

h) Toutai

Hange ko e fakafuofua, na'e 'ikai ke kaka ki 'olunga 'a e noo ia ki he sekitoa ko eni 'i he 2011. 'Oku hoko atu pe hono tokanga'i 'e he Pangikee 'a e sekitoa ko eni.

i) Fakatoka vai ki he ngoue

Na'e 'ikai 'i ai ha noo ki he fakatoka vai 'i he ngoue'anga 'i he 2011. 'Oku 'i ai e fiema'u ke 'uluaki 'i ai ha maketi ki he fua 'o e ngoue 'a e kau ngouee kimu'a pea nau toki fakamole he me'a ni.

k) Ngaahi Noo iiki

'I he 2011 na'e hoko atu pe 'emau tokoni'i e polokalama noo iiki makehe ne kamata 'i he 2009. Ko e fiema'u 'a e polokalama noo ko 'eni ke malava 'akinautolu 'oku 'ikai kenau malava 'o maa'usia 'a e ngaahi fiema'u kolola malu'i 'a e Pangikee 'o noo pea toe si'i ange 'a e totongi tupu (interest) pea mo e ngaahi totongi kehe (fees). Pea 'oku ako'i foki 'a kinautolu 'oku nau kau ki he polokalama noo ko eni ki he fakahu pa'anga fakatautaha mo e taukei fakapa'anga kimu'a pea nau toki toho 'a e pa'anga noo. Ka neongo ia, ko e olaa na'e 'ikai ke fakafiemalie. Na'e fu'u ma'olunga 'aupito 'a e ngaahi noo palopalema. 'I he kongaloto 'o e 2011, na'e fakakaukau ai e Pangikee ke ta'ofi ha toe noo atu 'i he ngaahi noo iiki lolotonga ko ia kae vakai'i 'a e polokalama mo e ngaahi noo lolotonga ke lava hano tanaki.

l) Fakalalakaka he Ngaahi 'Otumotu

Na'e fe'unga 'a e noo ki he ngaahi 'otu motu mo e \$4.0 miliona 'a ia ko e peseti 'e 23 ia 'o e pa'anga noo fakalukufua pe peseti 'e 46 ia 'o e lahi 'o e fo'i noo na'e tali lolotonga 'o e ta'u. Na'e ki'i kehekehe si'i pe mo e ta'u 2010.

m) Ngaahi ngaue mo e Pisinisi

Ko e katoa e lahi e pa'anga na'e noo atu 'i he ta'u 2011 na'e fakalahi 'e he ngaahi poloseki lalahi 'e tolu. Ko e ngaahi faingamalie ke noo atu ki he sekitoa fakakomesiale 'oku fakangatangata 'aupito. 'Oku hokohoko atu pe 'a e ngaahi faka'eke'eke mei he kau kasitoma pisinisi 'a e ngaahi Pangike Fakakomesiale ka ko e lahi taha 'o e ngaahi pisinisi ko eni 'oku fu'u lahi honau mo'ua. 'Oku fakakaukau'i pe 'e he Pangikee ha ngaahi kole noo 'oku 'i loto pe 'i he'etau tu'utu'uni ngaue pea mo e ngaahi noo lelei.

n) Noo Fale & Taautaha

Ko e noo fale mo e noo taautaha 'oku meimei ko e peseti ia 'e 51 e katoa e ngaahi noo 'a e Pangikee 'i he ta'u 2011. 'Oku mau noo pe ki he sekitoa ko eni koe'uhi ko e si'isi'i ha noo mei he ngaahi sekitoa fa'u koloa kae'uma'a ke ma'u ha tupu mo toe lelelange 'a e Tupu mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi.

ng) Noo 'a e Kau Ngaue

Na'e peseti 'e 8 'a e noo 'a e Kau Ngaue 'i he fakakatoa e ngaahi noo 'a e Pangikee ki he faka'osinga 'o e 2011. Ko e katoa e noo ki he Kau Ngaue ki he 2011 ko e \$826K 'a ia na'e laka hake ia 'i he patiseti ko e \$500K.

6) Ko e ngaahi taketi mo e ngaahi me'afua

a) Tokanga'i e tu'unga ta'epau e noo

'Oku hoko atu pe hono ngaue'aki e founa ngaue fakapotopoto ki hono tokanga'i e tu'unga ta'epau e noo 'o fakataumu'a ke tauhi 'a e tu'unga lelei e ngaahi noo.

Ko hono fakakalasi e noo ko e me'angaue mahu'inga ia 'i hono vakai'i tu'unga lelei 'o e ngaahi noo lolotonga 'a e ta'u.

Ko hono fakahoko taha hono tali e ngaahi noo 'i he 'ulu'i 'ofisi ko e fekitoa lahi ia 'i hono fakapapau'i 'a e tu'unga lelei 'o e ngaahi noo 'i he ta'u 2011. Ko hono fakangatangata 'a e kau 'ofisa 'oku 'oange kiai e mafai ke tali ha noo 'oku lelei 'enau faitu'utu'uni he noo pea mo nau faipau ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue 'o e noo.

Na'e tokoni lahi eni ki he tauhi e tu'unga lelei e ngaahi noo.

e) Fua ki he lahi e pa'anga ngaue

'Oku hoko atu pe hono fakamalohi'i 'e he Pangikee Pulee 'a e Fua ki he lahi e pa'anga ngaue ke 'i he peseti 'e 5 ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha pa'anga fe'unga. Ko e fua ki he lahi e pa'anga ngaue 'a e Pangikee he faka'osinga 'o Tisema 2011 na'e 15%. Na'e fiema'u 'e he Pangikee Pulee ke hiki hake e fuaa mei he peseti 'e 5 ki he peseti 'e 10 'o kamata 'i Sannali 2011.

f) Tupu mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi

Na'e a'usia 'e he Pangikee Langa Fakalakalaka 'o Tonga 'a e tupu mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi ko e peseti 'e 9.39 'o fakahoa ki he taketi ko e peseti 'e 7.5 'i he 2011. Ko e Peseti 'o e tupu mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi 'i he 2010 koe peseti 'e 8.2. Ko e taketi na'e seti 'e he Potungaue ki he ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga koe peseti 'e 10.

h) Noo Totongi Tomui

Na'e fe'unga mo e peseti 2.4 'a e mahu'inga 'o e ngaahi noo na'e tomui hono totongi he 'osi 'a e ta'u 2011 'o fakahoa ia mo e taketi ko e peseti 'e 5. Ko e holo lahi eni mei he peseti 'e 4.8 'i he 2010. Ko e 'uhinga lahi 'a e holo ko eni mei he lahi e ngaahi noo totongi tomui na'e totongi 'osi mei he ngaahi Pangikee kehee kae'uma'a e lelei hono tokanga'i e ngaahi noo totongi tomuii

Ko e taketi ki he lahi 'o e 'akauni noo tomui ki he ta'u 2011 na'e 570 lolotonga ko ia ko e lahi e 'akauni totongi tomui na'e 582. 'A ia ko e peseti ia 'e 18 'o e katoa e 'akauni noo pea 'oku ma'olunga 'aki ia 'a e peseti 'e 14 mei he fakafuofua ki he ta'u 2011.

i) Ngaahi Noo lelei : Ngaahi Noo kovi

I hono fakafehoanaki 'o e ngaahi noo lelei pea mo e ngaahi noo kovi na'e a'usia 'a e peseti 'e 93.9 ki he peseti 'e 6.1 'i he ta'u 2011. Ko e taketi ki he 2011 na'e peseti 90 : peseti 10.

k) Pa'anga Talifaki ki ha Noo Palopalema

Na'e tokanga 'a e Pangikee ke kei tauhi e tu'unga lelei 'o e pa'anga talifaki ki ha mole he noo, koe'uhi kene malu'i e mole 'oku lolotonga hoko, pea pehe ki ha mole he kaha'u. Ko e ngaahi noo kotoa ne 'i ai ha faka'ilonga 'e hoko ha palopalema ki ai na'e vahe'i leva e pa'anga talifaki ki ai. Ko e lahi 'o e pa'anga talifaki ki ha noo palopalema ki he 2011 na'e 'i he \$1.15 miliona. Ka neongo ia, ko e ngaahi noo palopalema na'e sai ki he piliote tatau na'e \$1.01 miliona. 'Oku ne fakahaa'i mai a ngaue lelei 'oku fakahoko ki hono tokanga'i e ngaahi noo ko ia pea fakahoko 'i he taimi totonu foki.

Na'a mau tokanga mavahe ki he ngaahi fiema'u 'a e founa fakamatala

fo'ou fakavaha'apule'anga (IFRS) pea na'a mau hokohoko atu pe 'emau tokanga mavahe ki he ngaahi founa ngaue 'i hono fakapapau'i 'a e tu'unga lelei 'o e noo pea mo e koloa malu'i.

l) Pa'anga kuo toe ma'u mei he noo kuo kaniseli

'Oku vakai'i ma'u pe mo muimui'i 'a e ngaahi noo kuo kaniseli. Ko e ngaahi noo palopalema 'oku 'ikai toe ala ma'u mai 'oku toutou vakai'i ma'u pe ke kaniseli pea to'o mei he tohi. 'Oku hoko atu pe hono ma'u mai e pa'anga humai 'a e Pangikee mei ngaahi noo pehe ni 'i he ta'u 2011 na'e toe ma'u mei he noo kuo kaniseli e \$223,215 fakahoa ki he \$169,785 'i he 2010.

7) Fakapa'anga

Ke fakapa'anga e patisetii kae fakatefito ki he polokalama noo 'a e Pangikee, 'oku ha 'i lalo 'a e ngaahi ma'u'anga pa'anga ki he 2011:

	Patiseti 2011	Katoa 2011
	TS000's	TS000's
Totongi fakafoki noo	12,336	18,873
Hiki hake he 'inasi kuo vahe'i mo totongi 'osi	-	-
PSRF	814	755
Toenga pa'anga mei he ngaahi ngaue 'a e Pangikee	1,570	2,300
Toenga pa'anga fakahu taimi tukupau	5,000	2,597
Toenga Fakahu pa'anga seivingi	200	820
Pa'anga 'i he kamata'anga e ta'u	8,300	6,217
Katoa	\$28,200	\$31,562

Ko e pa'anga lahi taha ki hono fakapa'anga e ngaahi noo 'a e Pangikee na'e ma'u mei he totongi fakafoki noo moe ma'u'anga pa'anga kehe fakalotofale pe. Ko e meimei peseti 'e 50 ia 'o e pa'anga 'oku fiema'u.

Ko e pa'anga 'oku ma'u mei he fakahu pa'anga taimi tukupau ko e ma'u'anga pa'anga ia 'e taha.

Ko e pa'anga mei he seivingi ko e ma'u'anga pa'anga ia 'e taha. 'I he ta'u 2011 ko e katoa e pa'anga mei he seivingi na'e \$6.315 miliona.

Ko e toenga pa'anga mei he ngaahi ngaue 'a e Pangikee na'a ne fakapa'anga e ngaahi me'a ngaue na'e fe'unga mo e \$5.830 miliona 'i he ta'u 2011 (2010: \$5.866 miliona).

8) Pa'anga 'oku tokanga'i 'e he Pangikee

'Oku tokanga'i 'e he Pangikee 'a e pa'anga \$0.304 miliona 'a e Pule'anga Nu'usilaa. Ko e pa'anga ko eni 'oku 'ataa ke noo atu ki he ngaue fakalakalaka 'a e kakai fefine mo e fakalakalaka e ngaahi kolo ki 'utaa. 'Oku vilohi pe 'a e pa'anga ko eni. Ko e lahi e noo ki he faka'osinga 'o e 2011 na'e \$168.2K.

'Oku 'i ai mo e pa'anga 'oku tokanga'i 'e he Pangikee 'a ia ko e Pa'anga Noo ki he Fakaakeake 'o Niuatoputapu fe'unga mo e \$94.4K, 'a ia 'oku 'ataa ke noo atu ki he kakai 'o Niuatoputapu ke tokoni ki he 'enau polokalama fakaakeake mei he sunami. Ko e totongi tupu ko e peseti 'e 4.5% ki he ta'u. Ko e katoa e noo ki he faka'osinga 'o Tisema 2011 na'e \$61K.

9) Toenga Tupu mei ngaahi noo

'Oku vakai'i fakakuata 'e he Pangikee 'a 'ene toenga tupu mei he ngaahi noo. 'Oku kau ai hono fakahoa 'a e 'avalisi e totongi tupu 'o e pa'anga 'oku noo atu moe 'avalisi 'o e totongi tupu 'o e pa'anga 'oku noo mai. 'I he faka'osinga 'o Tisema 2011, ko e toenga tupu mei he ngaahi noo na'e peseti 'e 5.20. Ko e ola eni 'o e tupu fakalukufua 'osi tukuhau'i ko e \$1.71 miliona moe tupu mei he pa'anga 'a e Ma'u 'Inasi koe peseti 'e 9.39.

10) Tokanga'i e Kau Ngaue

a) Kau Ngaue

Na'e holo hifo 'a e tokolahi 'o e kau ngaue taimi kakato mei he toko 102 'i he 2010 ki he 94 'i Tisema 2011. Ko e tokolahi 'a e kau ngaue 'i Tisema 2009 koe toko 94. Lolotonga 'o e ngaahi ta'u kuo hili, na'e hokohoko mai e holo hifo e tokolahi 'o e kau ngaue tu'uma'u 'a ia 'oku ne fakahaa'i mai 'a e lelei ange 'a hono fakahoko 'o e ngaahi ngaue 'a e Pangikee 'i he tapa kotoa pe.

Ko e kau ngaue kuo fakafisi pe malolo mei he ngaue 'oku 'ikai ke fetongi leva ka 'oku fai hano toe vakai'i 'o e ngaue koia pe ko hano toe foko-

tu'utu'u fo'ou. Ka 'i ai ha fiema'u ki ha fetongi pea kuopau ke fakapapau'i kimu'a pea toki fakahu mai ha taha mei tu'a. Na'e fakafuofua ki he fakamole ki he vahenga 'o e kau ngaue ki he 2011 ko e \$2,051,301. Ka neongo ia, ko e fika totonu ki he faka'osinga 'o Tisema 2011 na'e \$1,834,826.

e) Polokalama Ako ma'ae Kau Ngaue

Ko e tukupa 'a e Pangikee ke teu'i e kau ngaue pea ke nau ma'u ha taukei fe'unga, 'oku kei fika 'uluaki pe. Lolotonga 'o e ta'u, na'e fakahoko e ngaahi ako fakalotofale 'i he ngaue fakanoo, founa talitali kakai pea mo e ngaahi me'a fakatekinikale 'a ia ne fakahoko pe 'e he kau Pule pea mo e kau ngaue 'a e Va'a Komipiuta 'a e Pangikee.

'Oku hokohoko atu hono fakalotolahi'i e kau ngaue ke nau ako ki ha fakailonga fakaako 'oku toe ma'olunga ange. Ko e ako ngaue mo hono tokanga'i ofi e kau ngaue na'e hoko atu pe ko e konga mahu'inga ia hono fakalalakala 'o e kau ngaue. 'I he 2011, na'e kau kotoa kau kau ngaue tukukehe pe kau pule ma'olunga ki ha ako fekau'aki mo e ngaahi kaveinga kehekehe hange koe tokanga'i ha me'a mo e taki lelei.

Ko e ngaahi ako eni na'e fakahoko 'i he 2011 'e he tokotaha mei Nu'usila.

1. Ako ke tokanga'i ha me'a / taki lelei
2. Ako ki he leva'i lelei kau taki ma'olunga

f) Pa'anga Vehenga Malolo

Na'e kei hoko atu pe 'e he Pangikee hono tauhi 'ene sino'i Pa'anga Vahenga Malolo na'e kamata talu mei he 'aho 1 Sanuali 1990.

Ko e fakakatoa 'o e sino'i Pa'anga Vahenga Malolo ki he 'aho 31 'o Tisema 2011 na'e fe'unga mo e \$4.2 miliona.

Na'e fai hano vakai'i 'o e pa'anga vahenga malolo 'i he 2011 'o fakatefito 'i he ngaahi fika fakapa'anga 'o e 2010. Ko e aofangatuku na'e lelei pe hono tauhi 'o e pa'anga pea 'oku lahi fe'unga pe pa'anga ke fuesia hono ngaahi fatongia. Ki he ngaahi fatongia he kaha'u, na'e fokotu'u ai ke hiki hake 'a e pa'anga 'oku 'omai 'e he Pangikee ki he peseti 'e 18 'o a'u ki Tisema 2013. Ka neongo ia na'e tali 'e he Pangikee ke hiki hake pe ki he peseti 'e 14 pea toe vakai'i eni he konga ki mui 'o e 2012.

h) Talitali Kakai

Na'e hoko atu pe hono fakahoko 'e he Pangikee 'a 'ene ngaahi savea pea mo 'ene kau kasitoma 'o malava ke fakatokanga'i ai 'a e ngaahi mata-vaivai 'i he'ema founa talitali kakai. Pea na'a mau hokohoko atu pe 'a hono fakaloloto 'a homau va pea mo 'ema kau kasitoma pea mo fekumi ki ha founa ke tauhi mo fakalaka ai pe kimu'a 'a e tu'unga 'o 'ema fakahoko fatongia pea ke mau lava 'o tokoni ki he ngaahi pisinisi mo e ngaahi fiema'u 'a 'ema kau kasitoma.

Na'e hokohoko atu 'a hono ngaue 'aki 'a e founa tali launga mei he kau kasitoma ke ma'u mo fakahoko ai 'enau ngaahi launga ki ha ngaahi me'a ke fai hono fakalelei'i.

i) Fakapale fakakuata

Na'e toe hoko atu pe 'a e polokalama fakapale fakakuata 'a e kau ngaue he 2011 'o fakataumu'a ke kei fakalaka ai pe kimu'a 'a e loto fiengaue 'a e kau ngaue pea toe lelei ange 'enau talitali kakai. 'Oku 'i ai e pale ki he tokotaha ngaue 'o e kuata pea mo e tokotaha talitali kakai lelei 'o e kuata. 'Oku 'i ai mo e kau ngaue 'oku fakapale'i koe'uhi ko ha ngaahi ngaue lelei 'oku nau fakahoko lolotonga 'a e ta'u.

k) Fe'aveaki Pa'anga

'Oku hoko atu 'a e fe'aveaki pa'anga fakalotofonua 'a e Pangikee. Toe tanaki mai, na'e kamata e fe'aveaki pa'anga fakalotofonua moe Kautaha Digicel 'o ngaue'aki e telefoni to'oto'o. Na'e hoko atu 'a e ngaue fakataha moe kautaha 'i Nu'usila (Money MoveIT) ke fakafaingofua e fe'aveaki pa'anga fakavaha'apule'anga 'o fakafou 'i he 'initaneti ke hoko 'a e Pangikee ko e fakafongia 'i hono ma'u mo hono tukuatu 'o e pa'anga. 'Oku te'eki ai ke fakahoko kakato e me'a ni.

l2) Ngaahi Ngaue Faka-Komipiuta

Na'e fakafiemale pe 'a e ngaahi ngaue fakatekinolosiaa lolotonga 'a e ta'u. Na'e fakamamafa e ngaue ke ma'u 'a e ola lelei taha mo toe lelei ange moe ngaahi founa ngaue 'a e Pangikee.

l3) Ko e Malu'i

'Oku fe'unga pe 'a e tu'unga malu'i 'o e Pangikee fekau'aki mo e ngaahi noo. 'Oku 'i ai mo e tokanga ke 'i ai ha malu'i mo'ui 'akinautolu 'oku lahi hake 'enau noo 'i he \$40,000.00

Ko e polokalama malu'i 'o e Noo mo e Kautaha Malu'i Federal Pacific Ltd 'i he 2011 na'a ne ne malu'i 'a e noo 'a e tokotaha kotoa pe na'e noo 'o a'u ki he \$35,000 (ikai kau ki ai 'a e noo 'oku totongi tomui) pea si'i hifo e ta'u motu'a 'o e tokotaha noo he ta'u 70. Ko e polokalama malu'i noo 'oku totongi e panisi e mo'ua kapau 'e mate 'a e Tokotaha noo.

Kuo lahi foki 'a e ngaahi noo kuo lava 'o totongi fakafoki kotoa mei he founa malu'i ko eni.

l4) Ngaahi 'Ofisi 'a e Pangikee

Na'e hoko atu mo hono tokanga'i mo fakalelei'i 'a e ngaahi 'Ofisi mo e fale 'a e Pangikee lolotonga 'a e ta'u. 'Oku fakafuofua ko e lahi 'a e ta'u 'oku ala ngaue 'aki ai 'a e ngaahi 'Ofisi mo e fale 'a e Pangikee ko e ta'u 'e 35 ki he ngaahi 'Ofisi kae ta'u 'e 25 'a e ngaahi fale nofo'anga.

l5) Va'a Fale'i Fakapisinisi

Ko e va'a Fale'i fakapisinisi 'a e Pangikee 'oku ne fakahoko e poupu mahu'inga ki he va'a noo. 'Oku ne fakahoko e ngaahi ako pea tokoni'i taautaha ha fa'ahinga 'oku nau fiema'u tokoni pea 'oku 'ikai fakangananga ki he kau kasitoma 'a e Pangikee. Ko e ngaue tatau pe 'oku fakahoko ki he kau ngaue 'o e va'a noo.

Na'e 'i ai e tokotaha ngaue'ofa mei 'Amelika na'e ngaue 'i he 'ulu'i 'ofisi pea ngata 'ene ngaue 'i Novema 2011.

l6) Toenga Tiviteni

Na'e totongi atu 'e he Pangikee 'a e tiviteni ki he Pule'anga ko e \$712K 'i he 2011. Ko e peseti eni 'e 50 'o e tupu haohaoa 'osi tukuha'u ki he ta'u 2010.

l7) Ko e ngaahi fatongia 'o e Pule'anga

'Oku lolotonga tokoni'i fakapa'anga mai 'e he Pule'anga 'a e fakahoko fatongia 'a e ongo va'a 'o e Pangikee 'i he ongo Niua. 'I he ta'u 2011, na'e totongi mai 'e he Pule'anga 'a e \$75K ki he 'ofisi 'i Niuafo'ou pea \$75K ki he 'ofisi 'i Niuatopotapu.

l8) Fokotu'utu'u ki he kaha'u

Ko e 2011 ko e ta'u lelei mo ia 'e taha ki he Pangike Langa Fakalalakala 'o Tonga pea 'oku mau kei tu'u pe 'i ha tu'unga lelei ke kei hoko atu 'ema fakahoko fatongia pea 'oku ha hono ola 'i he malohi ange 'ema tokoni ki he'ema kau kasitoma 'i hono fakahoko atu 'o e ngaahi noo pea mo hono tukuatu 'o e ngaahi faingamalie fakahu pa'anga ki he kakai 'o Tonga.

'Oku hokohoko atu pe hono fakatahataha'i 'e he Pangikee hono fatongia koe Pangike Langa Fakalalakala pea kau ai mo e ngaahi ngaue fakakomesiale 'e ni'hi.

Na'a mau vakai'i e ngaahi fili kehekehe ki he Pangikee kene fakahoko ha ngaahi ngaue fakakomesiale.

Na'a mau siofi e ngaahi ngaue 'a e Pangike Kiwi 'i Nu'usila ko ha faingamalie ke mau ngaue fakataha mo e Pangike ko eni ke hoko koe hoa ngaue fakakomesiale.

Na'a mau ngaue fakataha mo e Digicel ke malava 'e he kau kasitoma 'o fe'ave'aki pa'anga fakalotofonua 'o ngaue'aki e telefoni to'oto'o. 'E vakai'i e ngaue ko eni 'i he konga kimu'a 'o e ta'u kaha'u.

'Oku hoko atu pe hono holoki e ngaahi fakamole ka 'i he taimi tatau 'oku holo mo e pa'anga humai tupu mei he si'isi'i e ngaahi noo na'e tali 'i he konga kimu'a 'o e ta'u kae'uma'a e ma'ulalo e totongi tupu 'i he fakahu pa'anga tupu mei he fu'u lahi e pa'anga.

'Oku hoko atu pe ngaue ki he 'ema 'akauni fakahu pa'anga (seivingi). 'I he 2011, na'a mau nga'unu ai ke tukupau'i 'a e seivingi peseti 'e 10 'i he lahi 'o e fo'i noo iiki kotoa pe. Ko e 'uhinga lahi ke 'i ai ha koloa malu'i 'o e noo iiki pea 'i he taimi tatau kene hiki'i hake 'a e lahi kotoa 'o e seivingi. Kau ai e ma'ama'a 'etau ma'unga pa'anga.

Ki he 'ema kau kasitoma, temau fakamamafa pe ki hono fakalelei'i 'ema fakahoko fatongia pea tauhi homau va pea fakapapau'i 'oku mau tokoni ki he'ema pisinisi kae'uma'a 'enau ngaahi fiema'u fakatautaha.

FAKAMA'OPO'OPO MEI HE TALEKITA PULE

'E nofo pe 'emau fakamamafa 'i he malohinga 'emau kau ngaue ke fakapapau 'i 'oku fakahoko lelei homau fatongia.

'Oku mau sio foki ke kei hoko atu 'a hono vakai 'i mo fakakau mai ha ngaahi ngaue fe'unga 'a ia tene lava 'o fakatupulekina 'emau ngaahi ma'u'anga pa'anga pea ke mau feau ai foki e ngaahi fiema'u 'emau kau kasitomaa.

Ko e kaveinga 'oku kei toe ke solova ko e vakai 'i e ngaahi fokotu'utu'u ki he kaha'u 'a e Pangikē. Na'e ngaue fakataha e Pangike mo e Kautaha International Finance Corporation (IFC) ko e va'a ngaue 'o e Pangike 'a Mamani ke fakatahataha 'i e aleapau ngaue ki he ako ke fakafuofua 'i e maketi (market assessment study). Ko e ola e ngaue ko eni tene 'omai ha ngaahi faingamalie 'i he kaha'u ki he Pangikē.

Fakamalo

'Oku ou fakamalo ki he ngaue mateaki mo faitotoivi 'a e kau pule pea mo e kau ngaue hono kotoa koe'uhi ko e tu'unga ne a'u ki ai e tupu 'a e Pangikē he 2011. 'Oku ou lau foki ko e koloa ke ngaue fakataha mo tataki 'a e kau ngaue 'o e 2011.

'Oku ou fakamalo ki he ngaahi tokoni kotoa mei he Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua, Potungaue ki he Ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga pea mo e ngaahi Potungaue kehe 'a e Pule'anga ki ho'omou ngaahi tokoni na'e 'inasi ai 'a e Pangikē 'i he ta'u 2011. 'Oku 'ikai ala fakatatau foki a e ngaahi tokoni mei he Pule'anga, ko e ma'u 'inasi he Pangikē 'o malava ai 'e he Pangikē ke fakakakato 'a 'ene ngaahi taumu'a ngaue he 2011.

Ki he poupu moe 'ofa mateaki mai 'a e kau kasitoma mo 'enau falala mai ki he Pangikē lolotonga 'a e 2011 'oku ou fakamalo atu ai. 'Oku malava 'e he Pangikē ke fakamahino atu, 'oku mau tokanga mo mahu'inga 'i ho'omou ngaahi taumu'a ngaue mo e ngaahi ngaue fakapisinisi. Te mau hokohoko atu hono 'oatu e ngaahi sevesi mahu'inga 'oku fiema'u he 'emau kau kasitomaa he 'oku hokohoko atu pe a'usia 'emau misiona ko e ngaue'anga lelei taha 'i Tonga 'i hono fakahoko 'a e ngaue fakalakalaka.

'Oku pole 'i 'e he Pangikē ke tauhi 'a e tu'unga lelei mo malohi 'o 'emau faifatongia, ngaahi sevesi, tu'unga 'i he maketi pea ke fakapapau 'i 'a e laka ki mu'a pea mo ma'olunga ange 'a e anga 'o 'ene fakahoko fatongia ki he kakai pea hokohoko 'ene tupu 'i he kaha'u.

Faka'osi, 'oku ou fie fakamalo foki ki he Sea mo e kau memipa kotoa 'o e Poate 'a e kau Talekita koe'uhi ko 'enau poupu ma'u pe mo hono tataki 'o e Pangikē lolotonga 'a e ta'u.

Malo 'aupito

.....
Simione Sefanaia
Talekita Pule

NGAAHI OLA FAKAPA'ANGA FAKATA'U NIMA

Tupu mo e Mole TOP \$000'S	2007 Fika'i fo'ou	2008 Fakahoko IFRS	2009	2010	2011	Hiki/Holo 2010/2011
Tupu mei he ngaahi noo	6,282	6,082	5,399	4,632	4,537	-2.1%
Fakamole ki he no mai e pa'anga	2,409	2,524	2,214	1,744	1,410	-19.2%
Toenga tupu mei he ngaahi noo	3,873	3,557	3,185	2,888	3,127	+8.3%
Ngaahi totongi ngaue mo e komisoni	2,265	2,604	3,013	2,707	2,452	-9.4%
Ngaahi pa'anga humai kehe	164	199	360	272	251	-7.7%
Pa'anga talifaki ki he mole 'a e noo	816	1,009	576	361	133	-63.2%
Mole 'i he ngaahi noo kuo kaniseli	52	45	49	16	34	+112.5%
Fakamole ki he tukuhau hulu (fakamole)	406	333	437	389	439	+12.9%
Tupu 'osi tukuhau'i	1,216	951	1,570	1,426	1,712	+20.1%
Pa'anga ma'u mei he sea.	1.15	0.90	1.49	1.35	1.63	+20.7%
Koloa mo e Mo'ua TOP \$'000s	2007 Fika'i fo'ou	2008 Fakahoko IFRS	2009	2010	2011	Hiki/Holo 2010/2011
'Avalisi e Katoa 'o e ngaahi koloa	62,481	63,987	58,632	55,520	59,422	+7.0%
Katoa 'o e ngaahi koloa	64,933	63,037	54,227	56,814	61,642	+7.8%
Ngaahi noo atu fakalukufua	48,633	47,984	36,011	39,542	40,660	+1.8%
Fakahu pa'anga seivingi	4,757	4,403	4,740	5,495	6,315	+14.9%
Katoa sino'i 'inasi mo e talifaki	24,587	25,063	16,670	17,383	18,239	+4.9%
Peseti fakafehoanaki 'o e ola e fakamatala tupu & mole he koloa & mo'ua	2007 Fika'i fo'ou	2008 Fakahoko IFRS	2009	2010	2011	Hiki/Holo 2010/ 2011
Tupu 'osi tukuhau'i/katoa 'o e mahu'inga e ngaahi koloa	1.9%	1.5%	2.9%	2.5%	2.9%	+0.4%
Tupu 'osi tukuhau'i / katoa 'o e sino'i 'inasi mo e talifaki	5.0%	3.8%	9.4%	8.2%	9.4%	+1.2%
Ngaahi fakamole ki he ngaue / katoa 'o e pa'anga humai 'osi to'o e fakamole	73.0%	74.7%	70.9%	72.7%	72.2%	-0.5%
Katoa 'o e pa'anga humai 'osi to'o e fakamole/ 'Avalisi 'o e pa'anga no fakalukufua	19.9%	18.4%	20.9%	27.4%	19.5%	-7.9%

Fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Poate 'o e kau Telekita, 'oku fakahu atu ai 'e he kau talekita 'a e Fakamatala ki he Ngaahi Koloa mo e Mo'ua ki he 'aho 31 Tisema 2011, Fakamatala Tupu Fakalukufua 'osi Tukupau'i, Fakamatala ki he Ngaahi Liliu ki he Pa'anga 'Inasi pea mo e Fakamatala Fehu'aki 'o e Pa'anga 'i he ngaahi ngaue 'a e Pangikee ki he 'aho 31 Tisema 2011 pea 'oku 'oatu ai 'a e ngaahi lipooti ko eni:

1. KAU TALEKITA

Ko kinautolu eni 'a e kau Talekita 'a e Pangikee lolotonga 'a e ta'u 'o a'u ki he taimi 'o e lipooti.

Pousima Afeaki (Sea 'o e Poate - fakahoko 'aho 1 Novema 2010)

Lennie Niit

Paula Taumoepeau

Simione Sefanaia (Talekita Pule)

Minoru Nishi Jr (fakafisi 'i Novema 2011)

2. NGAUE TEFITO

Ko e ngaue tefito 'a e Pangikee ko hono tukuatu 'o e ngaahi ngaue faka pangike fakalalakaka ki he kakai 'o e Pule'anga 'o Tonga.

Lolotonga 'o e ta'u ko ia ki he 'aho 31 Tisema 2011, na'e 'ikai ha liliu lahi 'i he natula 'o e ngaue fakapisinisi 'a e Pangike pe ko e fa'ahinga ngaue fakapisinisi 'oku tokanga ki ai 'a e Pangikee.

3. KO E OLA 'O E FEFAKATAU'AKI

Ko e tupu hili hono to'o 'o e tukuhau ki he ta'u 'o 'osi ki he 'aho 31 Tisema 2011 na'e \$1,712,350(2010: \$1,425,949).

4. PA'ANGA TALIFAKI KI HA MOLE 'I HE NOO

Na'e 'ikai ha loko liliu lahi 'i he Pa'anga Talifaki tukukehe pe 'a e Pa'anga Talifaki ki ha mole 'i he noo, holo 'i he mahu'inga 'o e koloa pea mo e ngaahi faingamalie 'o e kau ngaue.

5. TOTONGI KI HE MA'U 'INASI

Na'e fakaha 'e he kau Talekita ke totongi atu ha peseti 'e 50 'o e tupu kuo 'osi tukuhau 'i he ta'u 2010. Ko e fakakatoa 'o e totongi ko eni ki he Ma'u 'Inasi 'oku fe'unga mo e \$712,974 pe ko e \$0.68 ki he 'inasi taki taha.

Na'e fokotu'u foki 'e he kau talekita ke totongi atu ha peseti 'e 50 'o e tupu 'osi tukuhau ki he ta'u fakapa'anga ki he ta'u 'o ngata 'i he 'aho 31 'o Tisema 2011 . 'Oku fe'unga ia mo e \$856,175 pe \$0.81 ki he sea.

6. PA'ANGA TALIFAKI

Na'e fokotu'u 'e he kau Talekita 'oku 'ikai ke 'i ai ha pa'anga ke 'ave ki he Pa'anga Talifaki mei pa'anga Tupu 'oku tauhi ki he 'aho 31 Tisema 2011.

7. MAKATU'UNGA 'O E NGAUE FAKATAUHITOH

'Oku tui 'a e kau Talekita ko e makatu'unga 'o e ngaue fakatauhitohi ki hono teuteu 'o e fakamatala pa'anga 'oku fe'unga pe ia pea 'oku tui 'a e Pangikee 'e kei hokohoko atu 'ene ngaue 'o 'ikai toe si'i hifo he mahina 'e 12 mei 'aho 'o e fakamatala ni. 'I he'ene pehe 'oku tui 'a e kau talekita ko hono fakakalasi mo e mahu'inga fakapa'anga 'o e ngaahi koloa mo e mo'ua 'oku ha 'i he ngaahi fakamatala pa'anga ni, 'oku fe'unga pe.

8. NGAHI NO KUO TAMATE'I PE TU'UNGA TA'EP

Kuo fakahoko 'e he kau Talekita ha ngaahi ngaue fe'unga ki mu'a hono fa'u 'o e fakamatala pa'anga ki he tupu mo e mole pea mo e fakamatala ki he ngaahi koloa mo e mo'ua ke fakapapau'i kuo to'o e ngaahi no kuo 'i ai ha mole pea lahi fe'unga mo e ngaahi noo 'oku ngalingali 'e 'i ai ha mole.

'I he 'aho 'o e fakamatala pa'anga ni, 'oku 'ikai 'ilo 'e he kau Talekita ha fa'ahinga me'a pe 'uhinga ke ne toe uesia lahi ai 'a e ngaahi fika 'o e ngaahi no kuo tamate'i pe ngalingali 'oku 'i ai ha mole

9. NGAHI ME'A NA'E HOKO HE 'OSI 'A E TA'U FAKAPA'ANGA

'I he 'osi 'o e ta'u, 'oku 'ikai 'ilo 'e he kau Talekita ha me'a te ne toe ala uesia lahi 'a e ngaahi ngaue 'a e Pangikee pe Fakamatala Pa'anga ni pe tu'unga 'oku 'i ai 'a e Pangikee.

10. KO E NGAUE FAKAPA'ANGA NGALI KEHE

Ko e ola 'o e ngaahi ngaue 'a e Pangikee ki he faka'osinga 'o e ta'u 31 Tisema 2011, na'e 'ikai ha ki he kau Talekita ha ngaahi me'a kuo te'eki fai ki ai ha tokanga 'a ia te ne ala uesia pe takihala'i ha taha ki ha me'a 'oku fehalaaki 'i he ngaahi fakamatala ki he tu'unga 'o e Pangikee.

11. KOE NGAHI ME'A KEHE

'I he 'aho 'o e lipooti ni, 'oku 'ikai ha ki he kau Talekita 'e 'i ai ha me'a, fehu'aki pe ngaue te ne ala uesia lahi, ka ko e ngaahi me'a pe ko ia kuo fakaha 'i he fakamatala pa'anga ni.

12. NGAHI NGAUE FAKAPA'ANGA MO E NGAHI FA'HI FEKAU'AKI

Ko e ngaahi ngaue fakapa'anga mo e ngaahi fa'ahi fekau'aki kotoa pe kuo fakamatala'i lelei ia 'i he fakamatala pa'anga. Ko e ngaue kotoa pe felave'i mo e ngaahi fa'ahi fekau'aki 'oku fakahoko ia 'i he founa fakapisinisi anga-maheni.

13. NGAHI MONU'IA 'A E KAU TALEKITA

Kuo te'eki ai ke ma'u pe fakafaingamalie'i ke ma'u 'e ha Talekita ha monu'ia (tukukehe ange mei he no mo e fain-gamalie kuo faka'ataa ' he founa angamaheni felave'i mo e no pe ko ha monu'ia na'e fakakau atu 'i he pa'anga fakakatoa 'o e totongi na'e ma'u pe te'eki ke ma'u 'e he kau Talekita 'a ia 'oku ha 'i he fakamatala pa'anga 'a e Pangikee) 'i ha tu'unga fakaaleapau pea mo e Pangikee pe ko ha fa'ahi fekau'aki pea mo e Talekita pe ko ha kautaha 'oku memipa ai pe ko ha kautaha 'a ia 'oku 'i ai ha'ane fekau'aki fakapa'anga.

Fakamo'oni 'o fakatatau ki hono paasi 'i he fakataha 'a e kau Talekita 'i he 'aho 16 'o Ma'asi 2011.

.....
Simione Sefanaia
Talekita Puke

.....
Pousima Afeaki
Sea 'o e Poate Kau Talekita

Fakamatala 'a e kau Talekita

'I he fakakaukau 'a e kau Talekita:

- (a) ko e fakamatala ki he tupu mo e mole na'e fakahoko 'a e fakamatala ko ia ke ne malava ke 'oatu 'a e tu'unga mo'oni mo totonu 'o e ola na'e ma'u 'e he Pangikee ki he faka'osinga 'o e ta'u ki he 'aho 31 Tisema 2011;
- (e) ko e fakamatala ki he ngaahi koloa mo e mo'ua, na'e fakahoko 'a e fakamatala ko ia ke ne malava ke 'oatu 'a e tu'unga mo'oni mo totonu 'o e tu'unga na'e a'u ki ai e Pangikee 'i he 'aho 31 Tisema 2011;
- (f) ko e fakamatala ki he ngaahi feliliu'aki 'i he sino'i 'inasi, na'e fakahoko 'a e fakamatala ko ia ke ne malava ke 'oatu 'a e tu'unga mo'oni mo totonu 'a e fe'unu'aki 'a e pa'anga he ma'u 'inasi 'i he'ene a'u mai ki he 'aho 31 Tisema 2011;
- (h) ko e fakamatala ki he ngaahi fehu'aki 'a e pa'anga, na'e fakahoko 'a e fakamatala ko ia ke ne malava ke 'oatu 'a e tu'unga mo'oni mo totonu 'a e fehu'aki 'a e pa'anga ki he Pangikee 'i he'ene a'u mai ki he 'aho 31 Tisema 2011.

Fakamo'oni 'o fakatatau ki hono paasi 'i he fakataha 'a e kau Talekita 'i he 'aho 16 Ma'asi 2011.

.....
Simione Sefanaia
Talekita Pule

.....
Pousima Afeaki
Sea 'o e Poate Kau Talekita

Ki he Ma'u 'Inasi 'o e Pangike Langa Fakalalakalaka 'o Tonga

Talamu'a

Kuo mau fakahoko 'a hono 'aotita'i 'a e fakamatala pa'anga 'a e Pangike Langa Fakalalakalaka 'o Tonga ki he ta'u 'o ngata he 'aho 31 Tisema 2011 pea ko e Fakamatala ki he Tupu Fakalukufua 'osi Tuku'hau'i, Fakamatala ki he Fehu'aki 'o e Pa'anga 'i he ngaahi ngaue 'a e Pangikee ki he faka'osinga 'o e ta'u pea mo e ngaahi Fakamatala ki he 'akauni 'oku fakamatala'i atu 'i he peesi 17 ki he 54.

Fatongia 'o e kau Talekita mo e kau Pule 'o e Pangikee ki hono teuteu 'o e Fakamatala Pa'anga.

Ko e kau Talekita mo e kau pule 'o e Pangikee na'a nau fatongia'aki 'a hono teuteu mo fokotu'utu'u 'a e fakamatala pa'anga pea mo e ngaahi fakamatala 'oku ha atu ai 'o fakatatau pea mo e founa fakamatala pa'anga fo'ou (IFRS) pea mo e ngaahi fiema'u 'a e Lao ki he Ngaahi Kautaha ,1995 pea mo e Lao 'a e Pangike Langa Fakalalakalaka 'o Tonga,1977 pea ko e ngaahi mafai pule 'o e kau pule 'o e Pangike 'o fekau'aki pea mo hono teuteu mo fakahoko 'o e fakamatala pa'anga ke 'ataa mei ha ngaahi fakamatala hala, kaka pe hala.

Ko e fatongia 'o e Kau 'Aotita

Ko homau fatongia ko hono fakaha'i 'emau fakakaukau ki he fakamatala pa'anga 'o fakatefito 'i he 'emau 'aotita. Na'a mau fakahoko 'emau 'aotita 'o fakatatau pea mo e founa fo'ou fakatauhitohi fakamamani lahi 'o e ngaue faka'aotita. Ko e founa ko eni 'oku fiema'u ke muimui ki he ngaahi fiema'u faka'efika mo e palani mo hono fakahoko 'o e 'aotita ke kau ai 'a hono fakapapau'i ko e fakamatala pa'anga 'oku 'ata mei ha takihala.

Ko e 'aotita na'e fakahoko na'e fahamahino ai 'a e ngaahi founa ngaue ke ma'u mo fakapaupau'i ai 'a e lahi 'o e pa'anga 'oku fakaha 'i he fakamatala pa'anga. Ko e founa na'e ngaue'aki na'e fakatefito 'i he fakafuofua 'a e 'aotita, kau ai mo e fakafuofua ki ha ala hoko 'o ha fehalaaki 'i he fakamatala pa'anga koe'uhi koha ngaue kakaa pe ngaue hala. 'I he'ene pehe, na'e fakafalala 'a e 'aotita 'i he founa pule'i 'o e ngaue fakapa'anga felave'i mo hono teuteu 'o e fakamatala pa'anga 'i hono fokotu'utu'u 'o e ngaue faka'atita kae 'ikai fakataumu'a ke ma'u ai ha fakakaukau ki he lelei 'o e founa pule'i 'a e ngaue fakapa'anga. Na'e kau foki 'i he 'aotita 'a hono vakai'i 'a e lelei mo e fe'unga 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue fakapa'anga pea mo e tonu 'o e ngaahi fakafuofua fakatauhitohi 'a e kau Talekita moe kau pule 'o kau ai foki mo e ngaahi fakamatala kuo fakahaa'i 'i he fakamatala pa'anga.

'Oku mau tui ko e ngaahi fakamo'oni faka'aotita kuo mau ma'u kuo lahi fe'unga mo lelei ke makatu'unga ai 'emau fakakaukau.

.....
PricewaterhouseCoopers, Level 8 Civic Tower, 272 Victoria Parade, Suva, Fiji Islands

GPO Box 200, Suva, Fiji Islands.

T: (679)3313955 / 3315199, F: (679) 3300981 / 3300947

PricewaterhouseCoopers is a member firm of PricewaterhouseCoopers International Limited, each member firm of which is a separate legal entity.

Fakakaukau

'I he'emaui fakakaukau ko e fakamatala pa'anga ko e mo'oni mo e totonu ia 'o e tu'unga fakapa'anga 'a e Pangikee he 'aho 31 Tisema 2011, mo e ola 'o e tupu fakapa'anga mo e fehu'aki 'o e pa'anga ki he faka'osinga 'o e ta'u 'o fakatatau mo e Founga Fakamatala Pa'anga Fakvaha'apule'anga (IFRS).

Lipooti 'i he ngaahi fiema'u Fakalao

'I he'emaui fakakaukau:

- (a) 'oku fe'unga pe 'a e ngaahi tohi fakatauhitohi 'oku tauhi 'e he Pangikee 'i he'emaui sivi e ngaahi tohi koia, pea
- (e) ko e fakamatala pa'anga 'oku tataui ia mo e ngaahi tohi fakatauhitohi oku tauhi pea ki he lelei taha 'o e ngaahi fakamatala ne mau fiema'u pea fakatatau ki he ngaahi fakamatala ne fakahoko mai kiate kinautolu 'oku fakatatau pea mo e lao ki he Pangike Langa Fakalalakaka 'o e 1977 pea mo e Lao ki he ngaahi Kautaha Pisinisi Tonga 1995.

Kuo mau ma'u kotoa 'a e ngaahi fakamatala mo e fakama'ala'ala kotoa pe ki he ngaahi fakamatala koia ki he lelei taha 'o 'emaui 'ilo mo e tui 'oku 'aonga ki he taumu'a 'o 'emaui ngaue faka'aotita.

Fakangatangata hono tufa mo hono ngaue'aki e lipooti

Ko e lipooti ni 'oku fakahoko tafataha pe ia ki he Ma'u 'Inasi 'o e Pangikee, ko e sino mavahe. Ko 'emaui ngaue faka'aotita na'e fakahoko koe'uhi ke mau fokotu'u ki he Ma'u 'Inasi ha ngaahi me'a 'oku mau fiema'u ke fokotu'u kiate kinautolu 'i he lipooti faka'aotita pea 'oku 'ikai ha toe taumu'a kehe. Ki he ngaahi mafai kuo fakangofua 'e he lao, 'oku 'ikai ke mau tali pe 'oange e mafai ki ha taha pe tukukehe pe Pangikee pea moe Ma'u 'Inasi ko e sino mavahe, ki he'emaui ngaue faka'atita, ki he lipooti ni, pe ko e ngaahi fakakaukau kuo mau 'osi fokotu'u.

16 March 2012

Lautoka, Fiji

PricewaterhouseCoopers
Chartered Accountants

	Fakamatala	2011	2010
		\$	\$
Ngaahi Ngaue 'a e Pangikee			
Tupu mei he ngaahi noo	6	4,536,988	4,632,005
To'o e ngaahi fakamole mei he no mai e pa'anga	6	(1,410,068)	(1,744,345)
Toenga e tupu mei he ngaahi noo		3,126,920	2,887,660
Ngaahi totongi ngaue mo e komisoni	7	2,451,806	2,706,612
Ngaahi pa'anga humai kehe	8	251,060	271,785
Kotoa e pa'anga humai hili to'o fakamole ki he noo		5,829,786	5,866,057
Mole he ngaahi noo	14	(133,343)	(360,672)
Mole he ngaahi me'a 'ikai kau ki he noo	9	-	(60,000)
Mole he ngaahi noo kuo kaniseli		(34,228)	(15,908)
Pa'anga kuo toe ma'u mai mei he noo kuo kaniseli		223,215	169,785
Ngaahi fakamole kehe ki he ngaue	10	(3,733,672)	(3,784,677)
Tupu te'eki tukuhau'i		2,151,758	1,814,585
Fakamole ki he tukuhau	20	(439,408)	(388,636)
Tupu ki he ta'u mei he ngaahi ngaue 'a e Pangikee		\$1,712,350	\$1,425,949
Ngaahi pa'anga humai kehe		-	-
Tupu fakalukufua 'osi tukuhau'i		\$1,712,350	\$1,425,949
Pa'anga ma'u mei he sea takitaha	29	\$1.63	\$1.35

Ko Fakamatala Tupu Fakalukufua 'i 'olunga 'oku felave'i mo e ngaahi fakamatala tanaki atu 'oku ha 'i he fakamatala ni.

	Fakamatala	2011 \$	2010 \$
NGAAHI KOLOA			
Pa'anga 'i he Pangikee	11	1,923,033	1,217,542
Fakahu Pa'anga taimi tukupau 'i he Pangikee	13	10,576,689	8,854,000
Pa'anga noo ke totongi mai	14	38,997,388	36,712,472
Ngaahi koloa kehe	15	528,710	593,410
Pa'anga ke totongi mai mei he ma'u 'inasi	16	-	7,689
Pa'anga ke totongi mai mei he Pangike Pule	17	78,000	-
Pa'anga fakahu talifaki	17	1,746,000	1,082,000
Ngaahi koloa tu'uma'u	18	6,602,198	6,830,317
Ngaahi fale nofo totongi	19	621,811	950,912
Tukuhau kuo toloi	20	568,271	953,920
Katoa 'o e ngaahi koloa		\$61,642,100	\$57,202,262
NGAAHI MO'UA			
Fakahu Pa'anga Seivingi		6,314,963	5,495,398
Ngaahi mo'ua kehe ke totongi atu	21	1,228,512	1,420,716
Pa'anga ke totongi ki he Pangike Pule	17	-	31,000
Ngaahi no ke totongi atu	22	33,657,980	30,797,062
Pa'anga ke totongi ki he tukuhau	20	60,559	365,656
Pa'anga 'oku tokanga'i 'e he Pangikee	23	169,004	49,158
Mo'ua tukuhau kuo toloi	20	1,116,075	1,122,875
Totongi ki he ma'u 'inasi	28	856,175	537,740
Katoa e ngaahi mo'ua		43,403,268	39,819,605
SINO'I 'INASI MOE TALIFAKI			
Inasi kuo vahe'i mo totongi kakato	24	10,530,190	10,530,190
Tupu 'oku tauhi		7,708,642	6,852,467
Katoa sino'i 'inasi mo e talifaki		18,238,832	17,382,657
Katoa sino'i 'inasi mo e ngaahi mo'ua		\$61,642,100	\$57,202,262

Ko e Fakamatala ki he Koloa mo e Mo'ua 'oku felave'i mo e ngaahi fakamatala tanaki atu 'oku ha 'i he fakamatala ni.

Fakamo'oni 'o fakatatau ki hono paasi 'i he fakataha 'a e kau Talekita 'i he 'aho 16 'o Ma'asi 2012.

.....
Simione Sefanaia
Talekita Pule

.....
Pousima Afeaki
Sea 'o e Poate Kau Talekita

Fakamatala ki he Ngaahi Liliu ki he Pa'anga 'Inasi ki he 'aho 31 Tisema 2011

	Fakamatala	'Inasi kuo vahe'i mo totongi kakato \$	Tupu 'oku tauhi \$	Fakakatoa \$
Palanisi ki he 'aho 31 Tisema 2009		10,530,190	6,139,492	16,669,682
Tupu Fakalukufua ki he ta'u		-	1,425,949	1,425,949
Totongi 'Inasi	28	-	(712,974)	(712,974)
Palanisi ki he 'aho 31 Tisema 2010	30	\$10,530,190	\$6,852,467	\$17,382,657
Tupu Fakalukufua ki he ta'u		-	1,712,350	1,712,350
Totongi 'Inasi	28	-	(856,175)	(856,175)
Palanisi ki he 'aho 31 Tisema 2011	30	\$10,530,190	\$7,708,642	\$18,238,832

Ko e Fakamatala ki he Ngaahi Liliu ki he Pa'anga 'Inasi 'oku felave'i mo e ngaahi fakamatala tanaki 'oku ha 'i he fakamatala ni.

	Faka- matala	2011 \$	2010 \$
Fehu'aki 'a e Pa'anga mei he ngaahi ngaue 'a e Pangikee			
Pa'anga ma'u mei he totongi tupu		4,514,688	5,153,701
Totongi tupu mei he ngaahi noo mai		(1,440,555)	(2,305,921)
Pa'anga ma'u mei he totongi ngaue mo e komisoni		2,451,806	2,576,723
Pa'anga humai kehe		199,719	330,688
Totongi tukuhau		(365,656)	-
Totongi ki he kaungaue mo e ngaahi ngaue 'a e Pangikee		(3,059,404)	(3,433,849)
Toenga pa'anga ne ma'u mei he ngaahi ngaue 'a e Pangikee kimu'a he liliu he ngaahi koloa mo e mo'ua		2,300,598	2,321,342
Ngaahi liliu he mo'ua mo e koloa 'a e Pangikee:			
Totongi atu 'o e ngaahi noo		(20,982,622)	(16,677,084)
Totongi fakafoki 'o e ngaahi no		18,873,196	13,689,276
Hikihake/(Holohifo) he ngaahi mo'ua mo e totongi ki mu'a.		138,342	(28,249)
Holohifo he pa'anga ke ma'u mai mei he ma'u 'inasi		7,689	1,581
Holohifo/(Hikihake) he ngaahi mo'ua kehe		(277,844)	157,346
Toenga pa'anga mei he ngaahi ngaue 'a e Pangikee		59,359	(535,788)
Fehu'aki 'i he Fakahu Pa'anga			
Fakamole 'i he fakatau mai 'o e koloa tu'uma'u		(235,197)	(423,321)
Pa'anga mei hono fakatau atu 'o e koloa tu'uma'u		234,276	20,699
Toenga Holohifo/ (fakalahi) he pa'anga talifaki		(773,000)	(31,000)
Toenga Holohifo he Ponite 'a e Pule'anga		(39,000)	400,000
Toenga (ngaue'aki) mei he ngaue'aki he ngaahi fakahu pa'anga		(812,921)	(833,622)
Fehu'aki 'o e Pa'anga mei he ngaahi ngaue fakapa'anga 'a e Pangikee			
Toenga mei he fefakahu'aki pa'anga he nouti 'a e Pangikee.		2,596,667	661,288
Toenga fakalahi mei he fefakahu'aki pa'anga he seivingi 'a e Pangikee		819,565	755,696
Totongi ki he ma'u 'inasi		(537,740)	(784,943)
Totongi 'o e ngaahi noo mai		264,250	(392,833)
Toenga Fakalahi(ngaue'aki) he fehu'aki 'o e ngaahi ngaue fakapa'anga 'a e Pangikee		3,142,742	239,208
Toenga he hiki hake (holo) 'o e pa'anga pe mahu'inga tatau mo ia		2,389,180	(1,130,202)
Pa'anga he mahu'inga tatau he kamata'anga 'o e ta'u		6,217,542	7,347,744
Pa'anga pe mahu'inga tatau he faka'osinga 'o e ta'u	12	\$8,606,722	\$6,217,542

Ko e Fakamatala Pa'anga ki he Fehu'aki 'a e Pa'anga 'oku felave'i mo e ngaahi fakamatala tanaki atu 'oku ha he fakamatala ni.

FAKAMATALA 1. NGAHI FAKAMATALA FAKALUKUFUA

Ko e Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga (Ko e Pangikee) 'oku ne tukuatu 'a e ngaahi ngaue fakapangike ki he fakalalakaka ki he Pule'anga Tonga.

Na'e fokotu'u 'a e Pangikee 'i he Pule'anga Tonga 'e he lao ki he Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga 1977 pea toe lesisita foki 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha 'o e 1995. Ko e tu'asila 'o e 'ofisi kuo lesisita ko e Hala Fatafehi, Nuku'alofa, Tonga.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOH

Ko e ngaahi tefito'i tu'utu'uni fakatauhitohi na'e ngaue'aki 'i hono teuteu 'o e fakamatala pa'anga 'oku fakaha atu 'i lalo. Ko e ngaahi tu'utu'uni ko eni na'e hokohoko mai pe 'a hono ngaue'aki 'i he ngaahi ta'u kimu'a.

(a) Makatu'unga hono teuteu

Ko e fakamatala pa'anga 'a e Pangikee 'oku teuteu ia fakatautu ki he Founa Fakamatala Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga (IFRS) pea mo e fiema'u 'a e Lao 'o e Ngaahi Kautaha 1995 mo e Lao Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga 1977. Na'e teuteu 'a e fakamatalapa'anga ni fakatautu ki he mahu'inga 'o e fehu'aki 'o e pa'anga tukukehe ha toe fakamahu'inga 'o ha koloa fakapa'anga ki hano toe fakatautu. Ko hono teuteu 'o e fakamatala pa'anga fakatautu ki he IFRS 'oku fiema'u ke ngaue'aki ha ngaahi fakafuofua mahu'inga. Pea 'oku toe fiema'u foki ki he Pangikee ke ngaue'aki ha'ane fili ki hono ngaue'aki o e ngaahi tu'utu'uni fakatauhitohi faka-pangikee. Ko e ngaahi tafa'aki ko ia 'oku fiema'uange ai ha fakafuofua pe fili ki he ngaahi me'a ma'olunga ange mo lahi 'oku fakahaa'i ia he fakamatala fika 4

(i) Ko e ngaahi founa, fakalelei mo e faka'uhinga ne fakahoko kimu'a pe kimui 'i he 'aho 1 Sanuali 2011

Ko e ngaahi founa, fakalelei mo e faka'uhinga ne fakahoko 'i he 2011 na'e 'uhinga pe ki he Pangikee.

Ko e ngaahi founa, fakalelei mo e faka'uhinga ne fakahoko 'i he 2011 na'e 'uhinga pe ki he Pangikee: IAS 24 (liliu), Ngaahi Ngaue Fekau'aki, 'tukumai 'i Novema 2009. 'Oku ne fetongi 'a e IAS 24, Ngaahi Ngaue Fekau'aki, tukumai 'i he 2003. IAS 24 (liliu) 'oku tukupau kamata he kamata'anga pe ngata'anga hili e 'aho 1 Sanuali 2011. 'Oku faka'ataa pe hono ngaue 'aki ki mu'a fakakonga pe kakato. Koe liliu 'o e founa ngaue 'oku ne fakamahino mo fakafaingofua 'i 'a hono fakamatala 'i 'o e Ngaue Fekau'aki pea 'oku faka'ataa ki he ngaahi ngaue 'a e pule'anga ke fakahaa'i 'o e fakaikiiki 'o e ngaahi fakamatala felave'i mo e pule'anga pe ngaahi ngaue'anga fakapule'anga.

(ii) Ko e ngaahi founa, liliu pe faka'uhinga ke kamata ngaue'aki he 'aho pe hili 'aho 1 Sanuali 2011 ka 'oku 'ikai fu'u kaunga tonu ki he Pangikee:

IFRIC 19, 'Ko hono fetamate'aki 'o e mgaahi mo'ua fakapa'anga mo e pa'anga 'a e ma'u sea. (kamata 1 Siulai 2010)

Liliu ki he IFRIC 14, 'Totongi kimu'a 'o ha Fiema'u Totongi Si'isi'itaha (kamata Sanuali 2011)

Liliu ki he IAS 32 Ngasahi Ngaue Fakapa'anga: Fakahaa'i 'o e fakakalasi 'o e totonu fakapa'anga (kamata 1 Fepueli 2010)

Liliu ki he IFRS 1, Liliu Fo'ou hono fakamatala 'i 'o e ngaahi ngaue fakapa'anga (kamata 1 Siulai 2010)

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(a) Makatu'unga hono teuteu - hoko atu

(iii) Founga ngaue mo e fakalelei ngaue 'aki ki mu'a 'e he Pangikee.

Na'e 'ikai ngaue 'aki kimu'a 'e he Pangikee ha ngaahi founga ngaue pe fakalelei.

(iv) Ngaahi founga, fakalelei moe faka'uhinga ki he ngaahi founga lolotonga ka kuo te'eki ke ngaue 'aki pea kuo te'eki ngaue 'aki ki mu'a 'e he Pangikee.

Ko e ngaahi founga, fakalelei mo e faka'uhinga ki he ngaahi founga lolotonga kuo 'osi paaki pea kuo pau ke ngaue 'aki ki he ta'u fakapa'anga 'a e Pangikee kimu'a pe kimui he 'aho 1 Sanuali 2012 pe taimi ki mui ange, ka kuo te'eki ngaue 'aki ia kimu'a 'e he Pangikee.

Founga Ngaue/		Ta'u Fakapa'anga ke ngaue 'aki
IAS 12 Liliu	Totongi tukuhau: Tukuhau toloi	1 Sanuali 2012
IAS 1 Liliu	Fakahaa'i 'o e Fakamatala Pa'anga felave'i mo e pa'anga humai kehe.	1 Siulai 2012
IAS 19 Liliu	Ngaahi penefiti 'a e kau ngaue	1 Sanuali 2013
IAS 27 (Liliu)	Fakamatala Pa'anga kehe	1 Sanuali 2013
IFRS 9 Liliu	)Gaahi nGau'e Fakapa'anga:	1 Sanuali 2013
IFRS 10	Fakataha'i 'o e ngaahi ngaue	1 Sanuali 2013
IFRS 13	Fakamahu'inga 'o e Mahu'inga	1 Sanuali 2013

(e) Lipooti fakakonga

Ko e ngaue fakakonga 'oku lipooti ia he founga tatau mo e ngaahi lipooti fakaloto ngaue 'oku 'ave ki he tokotaha 'oku ne fai 'a e faitu'utu'uni. Ko e tokotaha faitu'utu'uni, 'a ia 'oku mafai ke vahevahe 'a e me'angaue mo vakai'i 'a e tu'unga 'o e ngaue 'a e ngaue fakakonga, 'a ia ko e Talekita Pule mo e ongo Tokoni Talekita Pule 'oku nau fai 'a e tu'utu'uni fakangaue.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(f) Ko e fehu'aki 'o e pa'anga muli

(i) Fatongia mo e pa'anga 'o e fakamatala ni

Ko e ngaahi fika 'i he fakamatala pa'anga 'a e Pangikee 'oku ngaue'aki 'a e pa'anga 'o e 'ataakai faka'ekonimika 'o e feitu'u 'oku fakalele ai ('ko e fatongia 'o e pa'anga').

Ko e fakamatala pa'anga 'oku teuteu 'i he pa'anga Tonga 'a ia ko e fatongia ia 'o e Pangikee ke fakahaa'i 'a e pa'anga.

(ii) Ko e fefakatau'aki pea mo e palanisi

Ko e pa'anga muli 'oku liliu ia ki he pa'anga Tonga 'o ngaue'aki 'a e mahu'inga 'o e pa'anga 'i he 'aho 'oku fakahoko ai. Ko e ma'u mai pe mole 'i he liliu pa'anga muli koe'uhi ko e totongi 'o e ngaue fakapa'anga pea mo e fehu'aki 'o e pa'anga 'i he faka'osinga 'o e ta'u 'i he koloa pe mo'ua fakapa'anga 'i he pa'anga muli 'oku fakahaa'i ia 'i he fakamatala tupu mo e mole.

(h) Koloa fakapa'anga

'Oku hanga 'e ha Pangikee 'o fakakalasi 'a 'ene koloa fakapa'anga 'i he ngaahi kalasi ko eni: Noo mo e mo'ua ke totongi mai; Fakahu pa'anga taimi tukupau; pea mo e koloa fakapa'anga 'oku 'ataa ke fakatau atu. 'Oku fakapapau'i 'e he Pangikee 'a e fakakalasi 'o e fakahu pa'anga kimu'a he taimi 'oku fakahoko ai.

(i) Ko e noo mo e mo'ua ke totongi mai

Ko e noo mo e mo'ua ke totongi mai 'oku 'ikai ko ha koloa fakapa'anga ia ke toe liliu 'o makatu'unga 'i he totongi tu'uma'u pe totongi 'oku fakafuofua'i 'i he maketi, 'o makehe ia mei he: (a) koloa kuo faka'ataa ke fakatau atu he vavetaha pe 'i ha taimi nounou, 'a ia 'oku fakamavahe'i ke fakatau atu, mo e ngaahi koloa kuo fakahaa'i 'i honau mahu'inga fe'unga 'i he tupu mo e mole; (e) ngaahi koloa kuo fakahaa'i honau tu'unga 'oku faka'ataa ke fakatau atu pe; (f) ko e koloa kuo ngalingali 'e 'ikai malava ke toe totongi fakafoki 'i hono mahu'inga totonu, tukukehe 'a e holo he tu'unga 'o e noo.

(ii) Koloa fakapa'anga 'oku tauhi ke kakato hono taimi

Ko e fakahu pa'anga kae 'oua kuo kakato hono taimi 'oku 'ikai ko ha koloa fakapa'anga ia ke toe liliu 'o makatu'unga 'i he totongi tu'uma'u pe totongi kuo fakafuofua'i mo malava 'e he Pangikee ke tauhi kae 'oua kuo kakato hono taimi. Kapau leva 'e teu e Pangikee ke fakatau atu ha koloa 'o kehe ia mei hono mahu'inga 'i ha kakato hono taimi, ko e kotoa 'o e kalasi ko ia 'e toe fakakalasi 'oku 'ata ke fakatau atu.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(h) Koloa Fakapa'anga - Hoko atu

(iii) Koloa fakapa'anga 'oku 'ataa ke fakatau atu

Ko e ngaahi koloa 'oku 'ataa ke fakatau atu ko e ngaahi koloa 'oku tauhi 'i ha taimi 'oku 'ikai fakangatangata 'a ia 'e ala fakatau atu 'oka hoko e fiema'u 'i he tu'unga fakapa'anga pe ko e liliu 'o e totongi tupu, mahu'inga 'o e fakafetongi pa'anga pe ko e totongi 'a e ma'u 'inasi. Ko e ngaahi founa angamaheni ki hono fakatau mai pe fakatau atu 'o e koloa fakapa'anga 'i hono mahu'inga fe'unga 'i he tupu mo e mole, 'o tauhi ki he kakato hono taimi pea 'ataa ke fakatau atu, 'oku fakatokanga'i ia 'i he 'aho 'oku fakatau ai - ko e 'aho 'oku fakapapau'i ai 'e he Pangikee ke fakatau mai pe fakatau atu ai 'a e koloa.

Ko e koloa fakapa'anga 'oku 'uluaki lekooti 'i hono mahu'inga fe'unga tanaki ki ai mo e fakamole ki he koloa fakapa'anga 'oku fakaha 'i he mahu'inga fe'unga he tupu moe mole. Ko e koloa fakapa'anga, 'oku ha hono mahu'inga 'i he fakamatala tupu mo e mole 'a ia ne 'uluaki ha 'i hono mahu'inga fe'unga, pea ko e fakamole 'oku 'ave ki he fakamatala tupu mo e mole. Ko e koloa fakapa'anga 'oku fakafoki he taimi kuo 'osi ai 'a e totonu ke ma'u ha pa'anga mei koloa ko ia pea kuo to'o mo e konga lahi 'o e totonu 'a Pangikee ki he koloa ko ia. Ko e mo'ua fakapa'anga 'oku toe fakatokanga'i 'i he taimi 'oku tamate'i ai - pe ko e taimi 'oku tukuange ai e mo'ua, kaniseli pe 'osi hono taimi.

Ko e faingamalie ke fakatau atu ha koloa pe mo e mahu'inga 'o e koloa 'i hono mahu'inga fe'unga 'i he fakamatala tupu mo e mole 'oku 'ave 'aki pe 'a hono mahu'inga fe'unga. Ko e noo mo e mo'ua ke totongi mai pea mo e fakahu panga taimi tukupau 'oku 'ave 'aki pe 'a e mahu'inga kuo vahe ki ai 'o ngaue'aki 'a e founa totongi tupu lelei taha.

Ko e ma'u mai mo e mole atu ko'uhi ko e liliu he mahu'inga fe'unga 'o e koloa fakapa'anga 'a ia kuo fakakalasi ki he tupu mo e mole 'i he fakamatala tupu mo e mole 'i he taimi 'oku hoko ai. Ko e ma'u mo e mole 'oku tupu ia mei he liliu 'i he mahu'inga fe'unga 'o e koloa 'oku 'ata ke fakatau atu 'a ia 'oku fakahaa'i ia 'i he 'inasi 'o e ma'u 'inasi kae 'oua kuo 'ikai ke toe fakatokanga'i e koloa pe tu'unga ta'epau. 'I he taimi tatau, ko e tatanaki 'o e pa'anga kuo ma'u mai pe mole atu kuo 'osi fakaha'i ia 'i he 'inasi 'o e ma'u 'inasi 'oku fakahaa'i ia 'i he fakamatala tupu mo e mole. 'I he'ene pehe ko e totongi tupu 'oku fika'i he founa 'o e totongi tupu totonu pea ko e ma'u mai mo e mole 'i he pa'anga muli 'oku fakahaa'i 'i he fakamatala tupu mo e mole. Ko e tiviteni he 'inasi 'oku teu ke fakatau atu 'oku fakahaa'i ia 'i he fakamatala tupu mo e mole 'i he taimi 'oku fakapapau'i ai 'e ma'u 'e he ma'u 'inasi e totongi kuo fokotu'u

Ko e mahu'inga fe'unga 'o e fakahu pa'anga taimi tukupau 'i he maketi 'oku fakatefito ia 'i he talamahu'inga lolotonga. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha maketi ki he koloa fakapa'anga, 'oku fokotu'u leva 'e he Pangikee ha mahu'inga fe'unga 'o ngaue'aki ha ngaahi founa fakamahu'inga. 'E kau heni 'a hono ngaue'aki 'o e ngaahi ngaue fakapa'anga he fefakatau'aki ne toki fakahoko, holoki e mahu'inga he fehu'aki 'o e pa'anga, founa fakamahu'inga 'o e totongi, pea mo ha founa fakamahu'inga 'oku ngaue'aki lahi 'aki 'i he ngaahi maketi.

(i) Ngaahi ngaue fakapa'anga fetamate'aki

Ko e koloa mo e mo'ua fakapa'anga 'oku nau fetamate'aki pea ko e toenga 'oku lipooti ia 'i he fakamatala koloa mo e mo'ua 'i he taimi 'oku 'i ai ha totonu fakalao ke fetamate'aki 'a e mahu'inga kuo fakaha pea 'oku 'i ai e 'amanaki ke totongi 'a e toenga ko ia pe ko hono lekooti 'a e koloa ka e totongi 'a e mo'ua.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(k) Pa'anga humai mei he totongi tupu mo e fakamole

Ko e pa'anga humai mei he totongi tupu mo e fakamole ki he ngaahi ngaue fakapa'anga kotoa 'oku ma'u mei ai ha tupu, tukukehe 'a e ngaahi me'a kuo fakakalasi mo tauhi ke fakatatau atu pe kuo vahe'i 'i honau mahu'inga fe'unga 'i he tupu mo e mole 'a ia 'oku fakahaa'i ko e humai mei he tupu' mo e fakamole 'i he totongi tupu' 'i he fakamatala tupu mo e mole pea ngaue'aki e founa totongi tupu totonu.

Ko e founa ki he totongi tupu totonu 'a e founa ki hono fika'i 'o e mahu'inga 'o e koloa fakapa'anga kuo vahe pe ko e mo'ua fakapa'anga mo hono vahevahe 'o e pa'anga humai mei he totongi tupu pe ko e fakamole mei he totongi tupu 'i he taimi 'oku hoko ai. Ko e totongi tupu totonu 'a e totongi 'oku holoki 'aki 'a e mahu'inga 'o e pa'anga ke totongi atu mo ma'u mai mei he lahi ta'u 'o e koloa fakapa'anga, pea 'oka fiema'u, ko e taimi nounou ange ki he mahu'inga 'o e koloa pe mo'ua fakapa'anga. Ko e taimi 'oku fika'i ai e totongi tupu totonu, 'oku hanga 'e he Pangikee 'o fakafuofua'i e fehu'aki e pa'anga 'i hano fakakau mai 'a e taimi alepau 'o e fakamatala fakapa'anga kae 'ikai fakakau e mole he noo 'i he kaha'u.

Ko e taimi kuo holoki hifo ai e mahu'inga 'o e koloa fakapa'anga pe kulupu 'o e ngaahi koloa tatau tupu mei he tu'unga ta'epau 'o e mole, ko e pa'anga humai mei he totongi tupu 'oku fakahaa'i ia 'o ngaue'aki e totongi tupu ke holoki e fehu'aki e pa'anga he kaha'u 'i he 'uhinga ke fakamahino ai 'a e tu'unga ta'epau 'o e mole.

(l) Totongi makehe mo e komisoni

Ko e pa'anga humai mo e komisoni 'oku ha ia 'i he fakamatala ki he tupu mo e mole 'o fakatatau ki he taimi 'oku fakahoko ai e ngaue ko ia. Ko e totongi 'oku hilifaki 'e he Pangikee ki he noo 'oku lau ia ko e pa'anga humai koe'uhi ko e ngaue ko ia. Ko e pa'anga humai mei he totongi hono tali 'o e noo 'oku lipooti ko e pa'anga humai 'i he taimi 'oku fakahoko ai 'a e ngaue ko ia kae 'ikai ko e taimi 'oku ma'u mai ai 'a e totongi ko ia. Ko e pa'anga 'oku ma'u mai 'oku vahe ia ki he loloa 'o e ta'u 'o noo pea lau pe ko e pa'anga humai 'a e konga 'oku lau ki he ta'u loloonga.

Ko e totongi makehe mo e komisoni 'oku ma'u mei hano alea'i pe ko hono talanoa'i 'o ha ngaue fakapa'anga mo ha taha kehe— hange ko e fakafo'ou e ngaahi malu'i 'oku toki lipooti ia 'oka kakato 'a e ngaue fakapa'anga ko ia. Ko e tu'unga 'o e ngaue 'oku fekau'aki mo e totongi makehe 'oku lipooti ia 'i he taimi 'oku kakato ai 'a e ngaahi fiema'u 'o e ngaue ke fakahoko.

(m) Tu'unga ta'epau 'o e ngaahi koloa fakapa'anga

Ko e mahu'inga 'o e koloa kuo vahe

'Oku hanga 'e he Pangikee 'o vakai'i 'i he faka'osinga 'o e ta'u kotoa pe 'oku 'i ai ha faka'ilonga pau ko e koloa fakapa'anga pe kulupu 'o e koloa fakapa'anga 'oku 'i ha tu'unga ta'epau. Ko ha koloa fakapa'anga pe kulupu 'o e koloa fakapa'anga 'oku 'i ha tu'unga ta'epau pe ko e mole he tu'unga ta'epau 'okapau kuo 'i ai ha faka'ilonga 'o e tu'unga ta'epau 'i ha taha pe ngaahi me'a na'e hoko hili 'a hono fakatokanga'i 'o e koloa ko ia (mole na'e hoko) pea ko e mole ko ia (me'a ko ia) 'oku 'i ai 'a 'ene uesia 'i hono fakafuofua 'o e fehu'aki 'o e pa'anga mei he koloa pe kulupu 'o e koloa fakapa'anga ko ia 'i he kaha'u.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(m) Tu'unga ta'epau 'o e ngaahi koloa fakapa'anga - hoko atu

Ko e mahu'inga 'o e koloa kuo vahe

Ko e ngaahi tu'utu'uni 'oku ngaue'aki 'e he Pangikee ke fakafuofua 'aki 'a e faka'ilonga ki ha mole he tu'unga ta'epau 'o kau ai:

- 'I ai ha tonounou ki he totongi tukupau 'o e sino'i pa'anga noo mo e totongi tupu;
- 'I ai ha faingata'a 'i' he fehu'aki e pa'anga kuo a'usia 'e he tokotaha noo;
- 'Ikai fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e noo;
- Kuo kamata e ngaue fakalao ki he noo;
- 'Oku 'i ai ha holo ki lalo he mahu'inga 'o e koloa malu'i

Ko hono fakafuofua ki he vaha'a taimi 'e hoko ai ha mole pea mo hono 'ilo'i 'o e mole 'oku fakafuofua'i pe ia 'e he Pangikee 'i he ngaahi noo kuo. Ko hono fakalukufua, ko e vaha'a taimi 'oku ngaue'aki ko e mahina 'e tolu ki he mahina 'e 12, tukukehe kapau ko e taimi loloa ange kuo faka'ata.

'Oku tomu'a vakai'i 'e he Pangikee pe 'oku 'i ai ha ngaahi faka'ilonga mahino 'oku 'i ai ha tu'unga palopalema 'o e ngaahi koloa fakapa'anga 'a ia 'oku lahi hono mahu'inga fakafo'ituitui pea fakalukufua ki he ngaahi koloa fakapan-ga'anga 'oku 'ikai lahi hono mahu'inga fakapa'anga. Ko e ngaahi koloa 'oku vakai'i fakafo'ituitui 'a e tu'unga palopalema 'oku 'ikai kau ia hono vahka'i'i fakalukufua. 'Oku vaka'i fakataha ai 'a e koloa malu'i pea moe tu'unga hono totongi fakafoki 'o e ngaahi akauni fakafo'ituitui ko ia.

Ko e lahi 'o e mole 'oku fika'i 'i he faikehekehe 'o e mahu'inga lolotonga 'o e koloa mo e mahu'inga 'o e ngaahi koloa malu'i 'o holoki ki he mahu'inga 'oku ngaue'aki 'e he Pangikee. Ko e mahu'inga 'o e koloa 'oku holoki 'aki e 'akauni 'oku ne fakaha 'a e mole pea lipooti 'i he fakamatala tupu mo e mole.

Kapau 'oku 'i ai ha noo 'oku 'ikai ke toe lava 'o totongi fakafoki mai, 'oku tamate'i ia mei he pa'anga talifaki ki he tu'unga ta'epau he noo. Ko e tamate'i ko eni 'i he kakato 'a hono fakahoko 'o e ngaahi ngaue kotoa ne fiema'u ke fakahoko pea kuo fakapapu'i 'a e mole ko ia.

Kapau, 'i ha vaha'a taimi, ko e mahu'inga 'o e tu'unga ta'epau he noo kuo holo pea ko e holo ko ia 'oku felave'i mo ha me'a na'e hoko hili ia hano fakatokanga'i 'o e tu'unga ta'epau (hange ko e leleianghe hono fakakalasi 'o e noo), ko e tu'unga ta'epau kimu'a kuo mafuli ia 'i hano fakatonutonu ha 'akauni ne 'i ha tu'unga ta'epau. Ko e mahu'inga ne toe fakafoki 'oku lipooti ia 'i he fakamatala tupu mo e mole 'o lau ko e mole he noo.

(n) Fale, naunau mo e me'angaue

Ko e kelekele mo e fale 'oku 'uhinga pe ki he ngaahi 'ofisi 'o e Pangikee 'a ia 'oku tu'u 'i he Pule'anga Tonga. Ko e ngaahi naunau mo e me'angaue 'oku fokotu'u ia 'i honau ngaahi mahu'inga pea to'o mei ai 'a e holo 'i honou ngaahi mahu'inga takitaha. Ko hono totongi 'oku kau kotoa ki ai 'a e fakamole felave'i hangatonu pea mo hono fakatau 'o e koloa ko ia.

Ko e ngaahi totongi kimui 'oku kau kotoa ia ki he mahu'inga 'o e koloa pea 'oku lipooti ko e koloa makehe, 'okapau 'oku 'i ai ha 'aonga faka'ekonomika 'i he kaha'u felave'i ki he Pangikee pea ko e fakamole 'oku malava pe ke fakafuofua. Ko e ngaahi fakalelei 'oku hilifaki ia ki he ngaahi fakamole 'o e ngaue 'i he ngaahi ta'u fakapa'anga ne fakahoko ai.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(n) Fale, naunau mo e me'angaue - hoko atu

Ko e holo he mahu'inga 'o e ngaahi koloa tu'uma'u 'oku fika'i 'aki e founa fakahangatonu 'o makatu'unga ke holo kakato 'o e koloa pe ko ia ne toe fakamahu'inga, ngaahi misini pe 'u me'a ngaue 'o fakatatau ki he lahi 'o e ta'u 'oku ala ngaue'aki takitaha. Ko e lahi 'o e ta'u 'oku ngaue'aki e ngaahi koloa tu'uma'u 'oku fakatatau ia mo e tepile ko eni.

	Ta'u
Kelekele lisi	Toenga ta'u 'o e lisi
Fale	25 - 40
Naunau fale mo e me'angaue	8
Laipeli	8
Ngaahi Misini	8
Komipiuta	4
Me'alele	4 - 5

Ko e mahu'inga 'o e koloa pea mo hono ta'u 'oku vakai'i, fakatonutonu 'o ka fiema'u, 'i he 'aho 'oku fai ai 'a e fakamatala koloa mo e mo'ua. Ko e koloa 'oku fiema'u ke vahe 'i hono ta'u ngaue 'oku vakai'i 'a hono tu'unga ta'epau 'oka hoko ha me'a pe liliu 'i hono tu'unga 'o mahino mai 'e ngalingali 'e 'ikai ke toe lava ke fakafoki mai. Ko e mahu'inga 'o e koloa 'oku holoki hifo kapau 'oku lahi ange hono mahu'inga 'i he mahu'inga 'e ala fakafoki mai ai. Ko e mahu'inga 'e ala fakafoki mai ko e ma'olunga taha ia 'o e mahu'inga 'o e koloa to'o mei ai 'a e fakamole ki hono fakatau atu.

Ko e tupu mo e mole 'i he koloa 'oku tuku atu 'oku fakafuofua ia 'i hono fakahoa 'a e pa'anga ne ma'u mai pea mo hono mahu'inga. 'Oku fakaha kotoa eni 'i he fakamatala tupu mo e mole.

(g) Ko e ngaahi fale nofo totongi

Ko e fale nofo totongi 'oku kau ai 'a e kelekele lisi pea mo e fale hofu totongi 'i ha taimi loloa pea 'oku nofo ai ha taha kehe.

Ko e fale nofo totongi 'oku lipooti 'i hono mahu'inga hili ia 'a hono to'o 'o e holo 'i hono mahu'inga pea mo e mole he tu'unga ta'epau. Ko e mahu'inga 'oku kau ai 'a e fakamole 'oku fekau'aki mo hono fakatau mai 'o e koloa ko ia.

Ko e ngaahi totongi kimui 'oku kau kotoa ia ki he mahu'inga 'o e koloa pea 'oku lipooti ko e koloa makehe, 'okapau 'oku ngalingali 'oku 'i ai ha 'aonga faka'ekonomika ki he kaha'u felave'i mo e koloa ki he Pangikee pea ko e ngaahi fakamole 'e malava pe 'o fakafuofua. Ko e ngaahi monomono mo fakalelei 'oku lau ia ki he ngaahi fakamole 'o e ngaue lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga ne hoko ai.

Ko e holo he mahu'inga oku fika'i 'aki e founa fakahangatonu 'o vahevahe 'a e mahu'inga 'o e koloa takitaha 'i hono ta'u 'oku fakafuofua 'e ngaue'aki ai. Ko e holo he mahu'inga fakata'u 'oku ngaue'aki ko e:

	Toenga ta'u
Kelekele lisi	-
Fale - nofo'anga	-
	Loloe 'o e lisi
	25 - 40

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(g) Ko e ngaahi fale nofo totongi - hoko atu

Ko e pa'anga mei he ngaahi fale nofo totongi 'oku lipooti ia 'i he fakamatala tupu mo e mole 'i he founa hangatonu fakatautu ki he taimi 'oku lisi ai.

Ko e kelekele 'oku lisi he taimi nounou 'oku fakakalasi 'i he fale nofo totongi koe'uhi ko e 'uhinga 'o e fale nofo totongi. Ko e lisi 'oku fakakalasi ia ki he lisi fakapa'anga.

(o) Talifaki ki he koloa 'ikai fakapa'anga

Ko e ngaahi koloa 'oku 'ikai ha taimi ngata'anga hono ngaue'aki 'oku 'ikai vahevahe ia ki ha taimi pau pea 'oku vakai'i fakata'u ki ha mole 'e ala hoko. Ko e ngaahi koloa 'oku malava ke vahevahe ki hono taimi pau 'oku vakai'i 'a e talifaki ki ha mole he taimi kotoa pe 'oku 'i ai ha liliu pe ko ha faka'ilonga he'ikai malava ke fakafoki mai 'a e pa'anga ko ia. 'Oku fokotu'u 'a e talifaki ki ha mole he taimi 'oku lahi ange ai 'a e pa'anga he koloa ko ia 'i he pa'anga 'e ala tanaki mai. Ko e pa'anga 'oku ala ma'u mai ko e mahu'inga ma'olunga ange 'o e koloa hili hono to'o 'o e fakamole hono fakatau atu 'o e koloa ko ia mo e mahu'inga hono ngaue'aki. Ko e founa hono fakafuofua'i 'o ha mole , 'oku faka kalasi 'a e ngaahi koloa ki honau mahu'inga ma'olalo taha 'e ala ma'u mai ai ha pa'anga (tafa'aki 'e ala ma'u ai ha pa'anga). Ko e ngaahi koloa 'ikai fakapa'anga tuku kehe 'a e mahu'inga 'o e 'imisi 'o e kautaha', 'oka 'i ai ha mole 'oku ala hoko , 'oku vakai'i ke fakafoki he ta'u fakapa'anga kotoa pe.

(p) Lisi ngaue

Ko e Pangikee 'a e lesii

Ko e lisi 'oku ngaue'aki 'e he Pangikee ko e lisi ngaue. Ko e totongi fakakatoa ki he lisi ngaue 'oku lipooti ia he ngaahi fakamole kehe 'i he fakamatala tupu mo e mole 'i he founa hangatonu 'i he taimi 'oku fai ai 'a e lisi. Kapau leva 'e fakangata ha lisi ngaue kimu'a he taimi 'oku kakato ki ai, ko e ngaahi totongi 'e fiema'u 'e fai ia ki he lesia 'o hange ha tautea 'oku lau ia ko e fakamole 'i he taimi 'oku fakangata ai 'a e lisi.

(s) Pa'anga pe Mahu'inga Fakapa'anga.

Ko e fakamatala ki he fehu'aki 'o e pa'anga, ko e pa'anga mo e mahu'inga fakapa'anga 'oku 'uhinga ia ki he pa'anga 'oku 'i lalo he mahina 'e 3 mei he 'aho 'e fiema'u ai, pa'anga pe ngaahi palanisi 'ikai fakangatangata 'i he Pangike Pulee pea mo e pa'anga he ponite 'a e Pule'anga.

(t) Talifaki ki ha mole he noo

Ko e Talifaki ki ha mole he noo 'oku fokotu'u ia he taimi kuo 'i ai ha tu'unga fakalao mo pau tupu mei he ngaahi palopalema 'i he noo he kuohili. 'Oku ha mahino mai 'e tukuange atu 'a e ngaahi koloa ke totongi 'aki e noo ko ia pea kuo lava ke fai hano fakafuofua tonu 'o e mole 'e ala hoko.

(u) Ngaahi monu'ia 'a e kau ngaue

(i) Livi fakata'u te'eki ke ngaue'aki

Ko e ngaahi monu'ia 'a e kau ngaue ki he livi fakata'u kae te'eki ngaue'aki kuo 'osi fakakau kotoa pe ia ki he fika'i 'enau ngaahi livi takitaha. Kuo 'osi fokotu'u mo e talifaki ke fakafuofua e lahi 'o e mo'ua ki he livi fakata'u koe'uhi ko 'enau ngaue 'o a'u ki he faka'osinga 'o e ta'u. Ko e tokotaha ngaue 'oku 'ataa ke livi puke pe livi ki ha fiema'u ka 'oku toki lekooti pe 'i he taimi 'e fakahoko ai e livi.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPU 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(u) Ngaahi monu'ia 'a e kau ngaue - hoko atu

(ii) Vahenga malolo

Kuo 'osi 'i ai e fokotu'u 'e he Pangikee 'a e Vahenga Malolo 'a ia ne fokotu'u ia 'i he 1990. Ko e totongi 'a e Pangikee ki he vahenga malolo 'oku lipooti ia ki he fakamatala tupu mo e mole 'i he ta'u 'oku totongi atu ai 'a e pa'anga ko ia.

v) Tukahau Tolo

Ko e tukuhau toloi 'oku fakaha kakato 'o ngaue'aki 'a e founa ki he ngaahi mo'ua 'i he ngaahi faikehekehe fakataimi 'i he vaha'a 'o e tukuhau he koloa mo e mo'ua pea mo honau mahu'inga 'i he fakamatala pa'anga. Ko e tukuhau toloi 'i he pa'anga humai 'oku fakafuofua ia 'aki 'a e lahi 'o e tukuhau (pea mo e lao) 'a ia kuo fakahoko kakato pe ko ha kongalahi 'i he 'aho faka'osi pea 'oku 'amanaki ke ngaue'aki 'i he taimi 'e totongi ai 'a e tukuhau toloi 'o e ngaahi koloa pe mo'ua

Ko e faikehekehe tefito fakataimi 'oku tupunga ia mei he holo he mahu'inga 'o e koloa mo e toe fakamahu'inga 'i 'o e fale/kelekele, ngaahi misini ngaue, tupu te'eki ke fakakakato he pa'anga muli, mole he pa'anga muli, talifaki ki ha mole he noo pe talifaki ki he totongi kau ngaue.

Ko e lahi 'o e tukuhau 'oku fakaha 'i he 'aho 'o e fakamatala pa'anga 'oku ne fakafuofua 'i 'e lahi 'o e tukuhau toloi.

Ko e tukuhau toloi he koloa 'oku lipooti ia 'i he taimi 'oku pau ai ke ma'u ha tupu fe'unga he kaha'u ke tukuhau'i pea ke faka'aonga'i ai 'a e faikehekehe fakataimi ko eni.

Ko e ola he tukuhau he mole ko ia 'oku ala faka'ata 'e he tukuhau 'oku lau ia ko e koloa he taimi 'oku ngali pau ai 'e 'i ai ha tupu e ala tukuhau'i he kaha'u pea e ala faka'aonga'i ai 'a e ngaahi mole ko ia.

(aa) Ko e ngaahi noo mai

Ko e ngaahi noo mai 'oku lipooti ia 'i honau mahu'inga fe'unga hili hono to'o 'oe fakamole he taimi 'oku hoko ai. Ko e noo mai 'oku fokotu'u he mahu'inga ko ia 'e totongi fakafoki atu ai; ko e faikehekehe 'i he pa'anga na'e ma'u mai hili hono to'o 'o e fakamole mo e mahu'inga 'e ala totongi fakafoki atu ai 'oku fakaha'i ia 'i he fakamatala tupu mo e mole 'i he lolotonga 'o e taimi noo mai pea ngaue'aki ai 'a e founa ki he tupu totonu.

(ee) Ko e sino'i 'inasi

Ko e 'inasi angamaheni 'oku fakakalasi ia ko e pa'anga 'a e ma'u 'inasi pea 'oku 'ave ia ki he fakamatala pa'anga 'a e Pangikee 'i hono mahu'inga totonu pe.

(a) Fakamole ki hono tukuatu 'o e 'inasi

Ko e fakamole takitaha 'oku fakatatau ki hono tukuatu 'o ha 'inasi fo'ou pe ko ha toe me'a kehe pe ko ha fakamole ki he ma'u mai 'o ha pisinisi 'oku ha ia he pa'anga 'a e tokotaha ma'u 'inasi ko e fakamole hili hono to'o 'o e tukuhau mei he pa'anga ma'u mai. Na'e 'ikai 'i ai ha 'inasi fo'ou ne tukuatu lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga.

(e) Ko e tiviteni he 'inasi angamaheni

Ko e tiviteni he 'inasi angamaheni 'oku lipooti ia 'i he pa'anga 'a e ma'u 'inasi 'i he taimi kuo tali 'e he kau ma'u 'inasi 'a e Pangikee.

Ko e tiviteni ki he ta'u 'oku fakaha kuo 'osi 'a e 'aho 'o e fakamatala koloa mo e mo'ua 'oku fakaha'i ia ko e me'a 'oku hoko he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga.

FAKAMATALA 2. KOE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAHI TU'UTU'UNI FAKATAUHITOHI - HOKO ATU

(ff) Fatongia Tokanga

Ko e ngaahi koloa mo e pa'anga humai kotoa pe mo e ngaahi fatongia ke fakafoki e koloa ko ia ki ha taha pe kau kasitoma 'oku 'ikai fakakau ia he fakamatala pa'anga ni koe'uhi 'oku fakahoko tokanga pe 'e he Pangike hono fatongia.

(hh) Fakafehoanaki

Ko e taimi 'oku fiema'u ai, ko e ngaahi fika fakafehoanaki kuopau ke toe fakakalasi koe'uhi ke fenapasi mo e ngaahi liliu ki he fakotu'utu'u fo'ou 'oku hoko he ta'u lolotonga.

FAKAMATALA 3: TA'ÉPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA

Ko e ngaahi ngaue 'a e Pangikee 'oku malava ke ne 'omi 'a e ngaahi tu'unga ta'epau he tafa'aki fakapa'anga pea 'oku fai e feinga ke 'analaiso, vakai'i mo hono tali 'o e tu'unga ta'epau ko ia pea ke mapule'i foki. Ko hono tali 'o e tu'unga ta'epau ko e tefito'i me'a ia 'o e pisinisi fakapangikee. Ko ia ai, 'oku taumu'a 'a e Pangikee ke ne fakapalanisi 'a e tu'unga ta'epau pea mo ha pa'anga e ma'u mai pea ke fakasi'isi'i ha'ane uesia kovi 'a e ngaahi ngaue fakapa'anga 'a e Pangikee.

Ko e ngaahi tu'utu'uni 'a e Pangikee ki hono tokanga'i 'o e ngaahi tu'unga ta'epau ke ne tokanga'i mo 'analaiso, fokotu'u ha fakangatangata ki he tu'unga ta'epau pea mo e anga hono mapule'i, pea mo tokanga'i e tu'unga ta'epau he noo mo tokanga ki he fakangatangata 'aki ha ngaahi 'uhinga lelei pea mo e ngaahi fakamatala kakato mo fala'anga. 'Oku vakai'i ma'u pe 'e he Pangikee 'a 'ene ngaahi tu'utu'uni ki hono tokanga'i 'o e tu'unga ta'epau he noo pea mo e founa ngaue ke ne fakahaa'i 'a e liliu 'i he maketi, ngaahi ngaue mo ha mai ai 'a e lelei taha.

Ko hono tokanga'i 'o e tu'unga ta'epau 'oku tokanga'i pe ia 'e he tafa'aki ki he Pule'i 'o e Tu'unga Ta'epau 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni kuo tali 'e he Poate 'a e Kau Talekita pea mo e ngaahi ngaue fakapangikee 'oku mei he Pangike Pule 'o Tonga. Ko e Va'a Pa'anga 'a e Pangikee 'oku nau fakatokanga'i 'a e ngaahi tu'unga ta'epau 'o e ngaahi me'a fakapa'anga 'o ngaue vaofi pea mo e va'a noo 'a e Pangikee. Kuo tali 'e he Poate 'a e ngaahi tu'utu'uni ki hono tokanga'i fakalukufua 'a e tu'unga ta'epau 'o e ngaahi noo, kau ai pea mo e ngaahi tu'utu'uni 'oku ne tokanga'i 'a e 'elia takitaha, hange ko e fetongi pa'anga muli, totongi tupu pea mo e noo. Ko e 'aotita fakalotofale 'oku ne vakai'i 'a e founa hono tokanga'i 'a e tu'unga 'o e noo pea mo hono pule'i. 'Oku mahu'inga taha 'a e tu'unga 'o e noo, liliu pa'anga muli, maketi pea mo e hono fakahoko 'o e ngaue. Ko e tu'unga ta'epau he maketi 'oku kau ai 'a e pa'anga muli pea mo e tu'unga 'o e totongi tupu.

3.1 Tu'unga Ta'epau he noo

Kuo 'osi fakakau 'e he Pangikee 'a e tu'unga ta'epau 'o e ngaahi noo 'a ia tene fakatupu ha mole fakapa'anga 'o makatu'unga ai ha 'ikai lava 'e he Pangikee ke fakahoko hono fatongia 'Oku mahu'inga 'aupito 'a e tu'unga ta'epau he noo ki he faifatongia 'a e Pangikee pea 'oku tokanga mavahe 'a e Pangikee ki hono pule'i 'a e tu'unga 'oku a'u ki ai 'a e tu'unga 'o e ngaahi noo. Ko e lahi 'o e noo 'oku tupu ia mei he ngaahi ngaue 'a e va'a noo, ko e fakahu pa'anga 'oku ne tanaki mai 'a e ngaahi mo'ua pea mo tanaki mai ki he koloa 'a e Pangikee. 'Oku kau foki 'a e tu'unga noo he ngaahi me'a 'oku lippoti 'i tu'a he fakamatala ki he koloa mo e mo'ua. Ko hono tokanga'i mo pule'i 'o e tu'unga ta'epau he noo 'oku faikotoa ia 'e he kau ngaue 'a e tafa'aki 'oku nau tokanga'i 'a e tu'unga ta'epau ko ia pea 'oku nau lipooti ki he Poate 'a e Kau Talekita pea mo e Komiti ki he Koloa mo e Mo'ua 'a e Pangikee.

FAKAMATALA 3: TA'ÉPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

(a) *Ko e ngaahi noo*

'I hono fua 'o e tu'unga ta'epau he noo ki he kasitoma pea mo e Pangikee, 'oku ha mai mei 'a e me'a ko eni 'e 3 (i) ko e hange 'e 'i ai e tomui 'i he totongi fakafoki; (ii) ko e tu'unga lolotonga 'o e tokotaha noo pe tafa'aki fengaue'aki, pea mo 'ene fakalalakaka ki he kaha'u hili hono fakaha 'oku 'i ai e tomui; (iii) pea mo e fakafuofua ki he tu'unga 'o e totongi tomui (Ko e mole tu'unga 'i he tomui e totongi fakafoki).

Ko hono fakafuofua 'o e tu'unga ta'epau he noo 'oku kau ia 'i he ngaahi ngaue faka'aho 'a e Pangikee.

(i) 'Oku vakai'i 'e he Pangikee 'a e tu'unga 'o e ngaahi noo hange ka tomui 'i he tafa'aki takitaha 'aki 'a e ngaahi me'afua 'oku kaunga ki he tafa'aki takitaha. 'Oku fatu kinautolu 'o fakatefito 'i he ngaahi fakahinohino 'a e Pangike Pule 'o Tonga. Ko e kau kasitoma 'a e Pangikee 'oku fakakalasi ki he kalasi 'e 7. Ko e lahi 'e fua 'a e Pangikee, 'a ia 'oku ha atu 'i lalo, 'oku ne fakahaa'i 'a e ngaahi me'a hange ka hoko 'i he kalasi takitaha. Ko e me'afua ko eni 'oku fai hono vakai'i ma'u mo fakalelei'i 'oka fiema'u.

Fakakalasi Fakamatala ki he ngaahi kalasi takitaha
'a e Pangikee

- A Ko e Kasitoma totongi noo lelei, fe'unga e koloa malu'i pea lele lelei mo pau e tu'unga fakapa'anga
- B 'Akauni 'oku fai 'a hono siofi ai 'a e ngaahi fokotu'utu'u ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha tu'unga ta'epau, taimi 'oku hoko ai e palopolema faka'ikonomika 'oku 'ikai loko fai ki ai ha hoha'a, tu'unga lelei pe me'afakapa'anga pea fe'unga pe koloa malu'i.
- C1 Noo 'oku lele lelei pe ka ko e pa'anga humai 'oku meimei fe'unga pe ke ma'u e totongi fakafoki, 'e fiema'u ha toe ma'u'anga pa'anga kehe, 'ikai fe'unga pe fe'unga pe koloa malu'i pea mahalo 'e tomui e totongi fakafoki 'o a'u ki he mahina 'e 3.
- S 'Oku 'oange makehe ki he ngaahi noo 'ova he \$250,000 pea 'oku fakakalasi ki he A,B, pe C1; tomui e totongi fakafoki 'o a'u ki he 'aho 'e 30 ki he 60 pea fiema'u ke fai ha tokanga mavahe ki ai mo muimui'i, faingata'a'ia e totongi fakafoki pea 'oku ha mei ai 'a e tu'unga ta'epau.
- C2 Ngaahi 'akauni 'oku tu'u ta'epau pea 'oku fiema'u ha ngaue fakavavevave ki ai, tomui e totongi fakafoki 'i he vaha'a 'o e mahina 'e 3 ki he 6 pea 'ikai ha fakamatala pa'anga 'e ma'u.
- D Ta'epau pea ko e kasitoma 'oku 'i ai e hoha'a ko 'ene noo 'oku tomui pea 'i ai e mole he konga 'o e totongi tupu pea 'i ai e ngaahi totongi 'oku 'amanaki ke hilifaki ki ai, 'i ai e hoha'a ki he'ene totongi fakafoki, tu'unga 'o e koloa malu'i 'oku 'ikai fe'unga ke malu'i e sino'i noo mo e totongi tupu, 'ikai faipau ki he totongi fakafoki ne fai ki ai e aleapau pea tomui e totongi fakafoki 'ova he mahina 'e 6.
- E 'Amanaki ke 'i ai e mole 'i he sino'i pa'anga pea mo e totongi tupu, fai e ngaue fakalao ki he 'akauni pea 'e ala tamate'i pea mei he noo kapau 'e 'ikai ke 'i ai ha fakalaka 'o laka hake 'i he mahina 'e 12.

3.2 Pule'i e ngata'anga 'o e ta'epau he noo pea mo hono ngaahi tu'utu'uni ki ai

'Oku pule'i 'e he Pangikee 'a hono fakangata mo pule'i 'a e tu'unga ta'epau 'o e noo 'i he taimi pe 'oku fakatokanga'i ai– kae tautautefito ki he ngaahi noo fakafo'ituitui, fakakulupu pea mo e ngaahi ngaue'anga.

Kuo hanga 'e he Pangikee 'o fakatu'unga e tu'unga ta'epau 'o e noo 'aki hano fokotu'u 'o e ngata'anga ki he tu'unga ta'epau 'o e noo kapau ko e noo tokotaha, fakakulupu pe 'i he tafa'aki 'o e Pisinisi. Ko e ngaahi tu'unga ta'epau ko eni 'oku fai 'a hono siofi 'i ha ngaahi taimi pau ke fakapapau'i 'oku fai hano vakai'i 'i he ta'u kotoa pe toe vave ange 'oka fiema'u. Ko e ngata'anga 'o e tu'unga 'o e ta'epau he noo 'oku toki tali pe ia pea mei he Poate 'a e Kau Talekita.

Ko e lahi 'o e tu'unga ta'epau he noo 'oku tokanga'i foki 'aki hono toutou vakai'i e mafai 'o e tokotaha noo ke totongi e tupu pea mo e sino'i noo pea mo hano liliu e ngaahi fakangatangata ko eni.

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.2 Ko hono pule'i e ngata'anga 'o e ta'epau he noo pea mo e ngaahi tu'utu'uni ki ai

Ko e ngaahi founa kehe ki hono pule'i e tu'unga ta'epau he noo 'oku fakamatala'i atu 'i lalo.

(a) *Koloa Malu'i*

'Oku 'i ai e ngaahi tu'utu'uni ngaue 'a e Pangikee ki hono fakapapau'i e tu'unga ta'epau he noo. Ko e founa anga-maheni ko hono vakai'i e tu'unga 'o e koloa malu'i ki he lahi 'o e noo. Kuo fokotu'u 'e he Pangikee ha ngaahi fakahi-nohino ki hono tali 'o e ngaahi kalasi pau ki he koloa malu'i pea mo hono fakapapau'i e tu'unga ta'epau he noo. Ko e ngaahi tefito'i koloa malu'i ki he noo 'oku anga pehe ni:

- Malu'i kelekele (mokisi) ki he 'api nofo'anga mo e ngaahi fale pe 'api fakapisinisi;
- Malu'i 'aki 'a e ngaahi koloa 'a e Pisinisi hange ko e fale, koloa ke fakatau atu pea mo e ngaahi mo'ua mai ki he pisinisi;
- Malu'i 'e he tokotaha noo; pea
- Malu'i 'aki 'a e ngaahi me'a fakapa'anga kotoa pe hange ko e mo'ua 'oku 'i ai 'a hono koloa malu'i pea mo e pa'anga 'a e tokotaha noo 'i he Pisinisi.

Ke lava hano fakasi'isi'i 'a e mole he noo 'e fai e fekumi 'a e Pangikee ki ha toe koloa malu'i kehe mei he ngaahi tafa'aki fekau'aki 'i he taimi pe kuo mahino mai ai e tu'unga ta'epau he noo takitaha pe ko e sio ke hiki hake 'a e totongi fakafoki 'o e noo.

3.3 Ko e ngaahi tu'utu'uni ki he talifaki 'i he noo tu'unga ta'epau

Ko e founa fakakalasi 'o e noo 'oku fakamatala'i 'i he fakamatala fika 3.1 'oku fakatefito ia ke fakapapau'i 'a e tu'unga lelei 'o e noo talu mei taimi na'e tali ai 'a e noo. 'I he tafa'aki 'e taha, ko e talifaki ki he noo 'oku tu'unga ta'epau 'oku toki lipooti pe ia he taimi 'oku fakatokanga'i ai ha mole kuo 'osi hoko ki he noo 'i he 'aho faka'osi 'o fakatefito pe ia hono fakamo'oni'i 'a e tu'unga ta'epau 'o e noo.

Ko e talifaki ki he tu'unga ta'epau he noo 'oku ha 'i he fakamatala koloa mo e mo'ua he 'osi 'a e ta'u 'oku fakatatau ki he founa 'e fitu 'oku ngaue'aki ki hono fakakalasi 'o e noo. Ko e tepile 'i lalo 'oku fakaha ai 'a e peseti 'o e toenga pa'anga 'a e Pangikee 'o felave'i mo e noo pea kau ki ai mo e talifaki he tu'unga ta'epau he noo ki he kalasi takitaha.

Ko e Ngaahi Kalasi

	2011		2010	
	Ko e ngaahi Noo	Talifaki ki he Noo tu'unga Ta'epau	Ko e ngaahi Noo	Talifaki ki he Noo tu'unga Ta'epau
	(%)	(%)	(%)	(%)
A	6.84	-	4.51	-
B	33.78	-	23.18	-
C1	48.98	24.08	56.54	15.64
S	3.16	1.56	-	-
C2	3.17	17.16	10.70	40.01
D	3.57	45.33	3.57	25.65
E	0.50	11.87	1.50	18.70
	100.00	100.00	100.00	100.00

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.3 Ko e ngaahi tu'utu'uni ki he talifaki 'i he noo tu'unga ta'epau

Ko e founga fakakalasi 'oku ngaue'aki 'oku ne tokoni'i 'a e Pangikee ki hono fakafuofua pe 'oku 'i ai ha tu'unga ta'epau ki he ngaahi noo 'o fakatefito 'i he ngaahi me'a ni:

- Tonounou ki he totongi tukupau 'o e sino'i pa'anga noo mo e totongi tupu;
- Faingata'a 'i he fehu'aki e pa'anga kuo a'usia 'e he tokotaha noo;
- 'Ikai fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e noo;
- Kuo kamata e ngaue fakalao ki he noo;
- 'I ai ha liliu ki he tu'unga fe'au'auhi 'a e tokotaha noo;
- Holo ki lalo he mahu'inga 'o e koloa malu'i
- Holo ki lalo hifo he kalasi C1

'Oku fiema'u ke vakai'i 'a e noo kotoa pe 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangikee ke fai hano vakai'i tu'o taha pe lahi hake 'i he ta'u 'oka fiema'u. Ko e talifaki ki he mole pe tu'unga ta'epau he noo 'oku fakafuofua'i ia 'i hono siofi 'o e mole kuo hoko'i he 'akauni takitaha 'i he 'aho 'oku fai ai 'a e fakamatala ki he koloa mo e mo'ua. Ko e vakai'i ko eni 'oku kau ki ai mo e koloa malu'i 'o e noo (kau ai mo hono toe fakapapau'i pe 'oku ala fakatau atu) pea mo e ngaahi totongi fakafoki 'oku 'amanaki ma'u mai ki he 'akauni takitaha.

3.4 Ko e lahi 'o e ngaahi noo fakatatau ki he sekitoa takitaha 'i he 'osi 'a e ta'u 'oku fakahaa'i ia 'i he tepile ko eni:

	2011		2010	
	\$	%	\$	%
Sekitoa Pisinisi				
Ngoue	5,006,880	12.31	6,150,695	15.40
Ngaahi ngaue'anga mo e Pisinisi	11,830,328	29.10	10,963,354	27.46
No Fale mo e No Taaautaha	20,666,472	50.83	20,132,506	50.42
Kau Ngaue	3,155,996	7.76	2,683,528	6.72
	\$40,659,676	100.00	\$39,930,083	100.00

'Oku falala 'a e Pangikee ki he'ene malava ke pule'i pea ke pulepuke ki he tu'unga si'isi'i taha 'a e tu'unga ta'epau 'o e ngaahi noo 'o makatu'unga 'i he ngaahi me'a ko eni:

- Ngaahi noo malu'i kelekele 'a e kulupu 'oku lahi taha hono koloa malu'i ;
- Ko hono toutou vakai'i 'a e tu'unga ta'epau 'o e ngaahi noo 'e he Pule 'o e tafa'aki ko ia; pea mo
- Hono fakahoko ko ia 'e he Pangikee 'a e founga ke fakapapapau'i ange pea toki tali 'o e noo.

FAKAMATALA 3: TA'ÉPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.5 Ko e ngaahi Noo

(i) Ko e ngaahi noo 'oku anga pehe ni:

'I he 'aho 31 Tisema 2011	Ngoue	Pisinisi	Fale & Taautaha	Kau Ngaue	Katoa
	\$	\$	\$	\$	\$
'Osi hono taimi pe tu'unga ta'epau	3,135,323	9,954,850	18,265,356	3,116,022	34,471,551
'Osi hono taimi ka 'oku 'ikai ta'epau	878,671	1,047,274	1,322,281	-	3,248,226
Ngaahi noo tu'unga ta'epau	992,886	828,204	1,078,835	39,974	2,939,899
Fakakatoa	5,006,880	11,830,328	20,666,472	3,155,996	40,659,676
To'o: tokoni ki he ngaahi noo tu'unga ta'epau	(945,735)	(291,128)	(425,425)	-	(1,662,288)
Toenga 'o e Noo	\$4,061,145	\$11,539,200	\$20,240,047	\$3,155,996	\$38,997,388
'I he 'aho 31 Tisema 2010	Ngoue	Pisinisi	Fale & Taautaha	Kau Ngaue	Katoa
	\$	\$	\$	\$	\$
'Osi hono taimi pe tu'unga ta'epau	3,222,336	7,385,111	18,025,478	2,550,329	31,183,254
'Osi hono taimi ka 'oku 'ikai ta'epau	894,673	599,291	955,025	7	2,448,996
Ngaahi noo tu'unga ta'epau	2,033,686	2,978,952	1,152,003	133,192	6,297,833
Fakakatoa	6,150,695	10,963,354	20,132,506	2,683,528	39,930,083
To'o: tokoni ki he ngaahi noo tu'unga ta'epau	(1,853,321)	(831,714)	(512,576)	(20,000)	(3,217,611)
Toenga 'o e Noo	\$4,297,374	\$10,131,640	\$19,619,930	\$2,663,528	\$36,712,472

Ko e katoa 'o e talifaki ki ha mole he noo 'oku fakatefito ia hono vakai'i 'o e ngaahi noo taautaha 'oku 'i ai ha tomui 'a e totongi fakafoki ka 'oku 'ikai tupu ai ha mole. 'Oku vakai'i 'a e ngaahi noo ko eni he taimi kotoa pe 'e he Pangikee

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.5 Ko e ngaahi Noo - hoko atu

(ii) Ko e ngaahi noo kuo 'osi hono taimi pe tu'unga ta'epau 'oku anga pehe ni:

Ko e tu'unga lelei 'o e noo 'a ia 'oku 'ikai tomui pe ta'epau 'a e totongi fakafoki, 'oku vakai'i'aki ia 'a e tu'unga 'o e ngaahi kalasi takitaha.

'I he 'aho 31 Tisema 2011	Ngoue	Pisinisi	Fale & Taautaha	Kau Ngaue	Katoa
	\$	\$	\$	\$	\$
Kalasi					
A	590,430	934,997	1,077,299	177,309	2,780,035
B	361,529	5,458,368	6,371,758	1,541,223	13,732,878
C1	2,183,364	2,268,367	10,816,299	1,397,490	16,665,520
S	-	1,293,118	-	-	1,293,118
	3,135,323	\$9,954,850	\$18,265,356	\$3,116,022	\$34,471,551

'I he 'aho 31 Tisema 2010	Ngoue	Pisinisi	Fale & Taautaha	Kau Ngaue	Katoa
	\$	\$	\$	\$	\$
Kalasi					
A	5,545	485,242	810,901	183,142	1,484,830
B	259,111	3,074,965	5,117,677	885,593	9,337,346
C1	2,957,680	3,824,904	12,096,900	1,481,594	20,361,078
S	-	-	-	-	-
	\$3,188,310	\$7,385,111	\$18,025,478	\$2,550,329	\$31,183,254

(iii) Ko e ngaahi noo kuo taimi ke totongi 'osi ka 'oku 'ikai ke 'i ha tu'unga ta'epau 'oku fakama'opo'opo 'o anga pehe ni:

Ko e ngaahi noo kuo 'ova hono taimi totongi fakafoki ka 'oku 'i loto pe he 'aho 'e 90 'oku 'ikai ke lau ia ki he ngaahi noo tu'unga ta'epau tukukehe kapau 'oku 'i ai ha ngaahi fakamatala kehe ke faka'ilonga 'oku totonu ke lau ia ki he ngaahi noo tu'unga ta'epau. Ko e lahi 'o e ngaahi noo ko ia 'o fakakalasi ki he kasitoma 'oku anga pehe ni:

'I he 'aho 31 Tisema 2011	Ngoue	Pisinisi	Fale & Taautaha	Kau Ngaue	Katoa
	\$	\$	\$	\$	\$
'Osi e taimi 'i loto he 'aho 'e 30	587,989	852,053	1,089,809	-	2,529,851
'Osi e taimi 'i he vaha'a 'o e 'aho	238,560	33,670	204,287	-	476,517
'Osi e taimi 'i he vaha'a 'o e 'aho	52,122	161,551	28,185	-	241,858
	\$878,671	\$1,047,274	\$1,322,281	-	\$3,248,226
Mahu'inga 'o e koloa malu'i	\$2,851,331	\$3,077,998	\$3,473,979	-	\$9,403,308

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.5 Ko e ngaahi Noo - hoko atu

(iii) *Ko e ngaahi noo 'oku totongi tomui ka 'oku 'ikai uesia tu'unga ta'epau 'o hange ko ia 'i lalo:*

'I he 'aho 31 Tisema 2010	Ngoue	Pisinisi	Fale & Taaautaha	Kau Ngaue	Katoa
	\$	\$	\$	\$	\$
'Osi e taimi 'i loto he 'aho 'e 30	689,718	78,661	565,119	7	1,333,505
'Osi e taimi 'i he vaha'a 'o e 'aho 'e 30-	110,508	213,983	270,871	-	595,362
'Osi e taimi 'i he vaha'a 'o e 'aho 'e 60-90	94,447	306,647	119,035	-	520,129
	\$894,673	\$599,291	\$955,025	\$7	\$2,448,996
Mahu'inga 'o e koloa malu'i	\$3,306,024	\$966,541	\$2,853,594	\$17,512	\$7,143,671

(iv) *Ngaahi noo kuo toe fokotu'utu'u fo'ou*

Ko hono fokotu'utu'u fo'ou 'o e noo 'oku kau ai 'a e fakaloloa 'o e totongi fakafoki, tali ha fokotu'utu'u ki hopno pule'i 'o ha ngaue'anga, fakapapau'i pe toloi e totongi fakafoki. Hili pe 'a hono fokotu'utu'u fo'ou 'o e noo, ko e 'akauni 'a e kasi-toma 'oku te'eki ai ke totongi 'e foki leva ia ki he ngaahi noo anga maheni pea 'e tokanga'i fakataha ia mo e ngaahi 'akauni 'oku natula tatau mo e 'akauni ko ai. Ko e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he fokotu'utu'ufo'ou 'o ha noo 'oku fakatefito pe ia 'i he ngaahi faka'ilonga pe makatu'unga 'e toki faitu'utu'uni ai 'a e Pangikee 'o kapau 'e ngalingali 'e kei hokohoko atu pe 'a e totongi fakafoki ko ia. Ko e ngaahi tu'utu'uni ko eni 'oku fai 'a hono vakai'i ma'u pe.

Ko e ngaahi noo ne toe fai hano fokotu'utu'u fo'ou ngalingali 'e 'ikai ke 'osi he taimi ke totongi 'osi ai pe tu'u ta'epau 'oku anga pehe ni:

	Ngoue	Pisinisi	Fale & Taaautaha	Kau Ngaue	Katoa
'I he 'aho 31 Tisema 2011	\$	\$	\$	\$	\$
Ko e lahi 'o e noo	374,755	2,152,309	1,675,972	367,412	4,570,448
'I he 'aho 31 Tisema 2010	1,083,518	1,930,049	1,988,937	117,371	5,119,875
Ko e lahi 'o e noo					

(v) *Ko e ngaahi koloa ne puke 'e he Pangikee*

Lolotonga 'e ta'u 2008, ko e ngaahi koloa eni ne puke 'e he Pangikee ki he malu'i 'o e ngaahi noo:

Natula 'o e koloa	Mahu'inga	
	2011	2010
	\$	\$
'Api tukuha	20,000	7,000
'Api kolo	-	28,000
Me'alele	-	77,000
Fale nofo'anga	-	223,000

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.5 Ko e ngaahi Noo - hoko atu

'Oku fakatau atu 'a e koloa 'oku puke 'e he Pangikee ke holoki 'aki e ngaahi toenga noo kuo fuoloa.

(vi) Ko e lahi 'o e ngaahi noo atu

	2011 \$	2010 \$
Ngaahi Kautaha lalahi	6,952,573	6,793,861
SMEs	28,553,876	28,553,651
Ngaahi noo kehe	5,153,227	4,582,571
	\$40,659,676	\$39,930,083

3.6 Tu'unga ta'epau 'o e Maketi

'Oku 'osi fakakau 'e he Pangikee 'a e tu'unga ta'epau 'o e maketi ko'euhi ko e mahu'inga pea mo e fehu'aki 'o e pa'anga 'i he kaha'u 'e uesia ia 'i he fetokaki 'o e totongi 'i he maketi. Ko e tu'unga ta'epau 'o e maketi 'oku fakatupunga ia pea mei he tau'ataina ange 'a e totongi tupu pea mo e fehu'aki 'o e pa'anga muli 'a ia tene malava ke fakatupunga 'a e fengaue'aki fakalukufua pe fakatefito pe 'i he maketi, liliu 'i he totongi tupu pe totongi 'i he maketi, fakalahi e ngaahi noo pea mo e fakafetongi pa'anga muli.

3.6.1 Tu'unga ta'epau he fetongi pa'anga muli

'Oku 'osi fakakau 'e he Pangikee 'a e fetokaki 'i he pa'anga muli 'i he fakamatala pa'anga mo e fehu'aki 'o e pa'anga. Ko e ngaahi tu'utu'uni ngaue 'a e Pangikee ki he tu'unga ta'epau 'o e pa'anga 'oku fakataumu'a ia ke pule'i lelei pea ke fakapapau'i 'oku malava 'e he Pangikee ke mapule'i 'a e tu'unga ta'epau 'o e pa'anga muli.

Ko e ngaahi koloa tu'umau mo e mo'ua 'a e Pangikee 'oku ha ia 'i he pa'anga Tonga tukukehe 'a e ngaahi fika 'o hange ko ia 'oku ha 'i he tepile 'i lalo.

	2011 \$	2010 \$
Ngaahi Mo'ua		
Ngaahi noo pa'anga mai -Pa'anga muli	\$ 1,592,385	\$ 858,799

3.6.2 Tu'unga ta'epau 'o e totongi tupu

'Oku tali pe 'e he Pangikee 'a e lahi 'o e pa'anga fakafuofua ki he fetokaki 'o e totongi tupu 'i he maketi pa'anga. Ko e faikehekehe he totongi tupu 'e 'alu hake pe to hifo ki lalo 'o makatu'unga he feliuliaki ko ia. 'Oku vakai'i fakakuata 'e he Pangikee 'a e tu'unga ta'epau 'oku 'i ai 'a e totongi tupu. Pea 'oku vakai'i fakata'u foki 'e he Pangikee e totongi tupu pe toe vave ange 'oka fiema'u.

3.7 Tu'unga ta'epau 'o e lahi 'o e pa'anga

Ko e tu'unga ta'epau 'o e lahi 'o e pa'anga e ala fakatupu ha 'ikai malava 'e he Pangikee ke totongi hono ngaahi mo'ua 'o kau ai pea mo hono ngaahi mo'ua fakapa'anga 'i he taimi 'oku fiema'u ai pea mo fetongi e pa'anga 'i he taimi 'e toho ai. 'E tupu heni 'a e 'ikai ke lava 'o totongi 'a e pa'anga 'a e kau fakahu pa'anga pea mo fakakakato 'a e ngaahi noo.

'Oku vakai'i faka'aho 'e he Pangikee 'a e lahi 'o e palanisi 'o e pa'anga ngaue 'oku 'i he'ene 'akauni pangikee, ngaahi pa'anga invesi pea mo e toho 'o e ngaahi pa'anga noo atu. 'Oku 'ikai tauhi 'e he Pangikee ha palanisi ke totongi 'aki e kotoa 'ene ngaahi fiema'u pa'anga koe'uhi he 'oku malava pe ke fakafuofua'i lelei 'e he Pangikee 'a e lahi 'o e toe fakahumai 'o e pa'anga invesi he taimi kuo kakato ai hono taimi invesi. Pea 'oku vakai'i ma'u pe 'e he Pangikee 'a e palanisi faka'aho.

'Oku ha he tepile 'i lalo 'a e fakafehoanaki 'o e ngaahi koloa mo e mo'ua 'o fakatatau ki honau ngaahi taimi takitaha mei he 'aho faka'osi 'o e ta'u ki honau ngaahi taimi faka'osinga takitaha.

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.7 Tu'unga ta'epau 'o e lahi 'o e pa'anga - hoko atu

	A'u ki he	Mahina	Mahina	Ta'u	Lahi hake	'Ikai ha faka'osinga	
'I he 'aho 31 Tisema 2011	Mahina 'e 1	1-3	3-12	1-5	Ta'u 'e 5	Pau	Katoa
Ngaahi koloa	(\$)	(\$)	(\$)	(\$)	(\$)	(\$)	(\$)
Pa'anga mo e pa'anga he Pangikee	1,923,033	-	-	-	-	-	1,923,033
Fakahu pa'anga tukupau mo e malu'i	-	2,000,000	4,798,689	3,339,000	439,000	-	10,576,689
Ngaahi pa'anga he noo	3,838,558	5,355,520	10,706,075	19,097,235	-	-	38,997,388
Fakahu pa'anga talifaki	-	-	-	-	-	1,746,000	1,746,000
Fale, misini mo e naunau 'ofisi	-	-	-	-	-	6,602,198	6,602,198
Fale nofo'anga nofo totongi	-	-	-	-	-	621,811	621,811
Ngaahi koloa kehe	176,371	101,805	328,534	568,271	-	-	1,174,981
Katoa Koloa	5,937,962	7,457,325	15,833,298	23,004,506	439,000	8,970,009	61,642,100
Ngaahi mo'ua							
Fakahu pa'anga	6,314,963	-	-	-	-	-	6,314,963
Ngaahi noo mai	97,758	65,899	360,449	2,027,721	2,502,613	-	5,054,440
Fakahu pa'anga taimi tukupau	4,423,452	4,207,028	13,683,993	6,140,171	-	-	28,454,644
Ponite 'a e Pangikee	-	-	-	148,896	-	-	148,896
Ngaahi mo'ua kehe	468,910	1,046,293	535,892	1,276,018	42,486	60,726	3,430,325
Katoa Mo'ua	11,305,083	5,319,220	14,580,334	9,592,806	2,545,099	60,726	43,403,268
Faikehekehe he pa'anga tauhi	(\$5,367,121)	\$2,138,105	\$1,252,964	\$13,411,700	(\$2,106,099)	\$8,909,283	\$18,238,832
'I he 'aho 31 Tisema 2010							
Katoa Koloa	4,844,709	5,244,910	10,521,184	20,712,378	7,015,852	8,863,229	57,202,262
Katoa Mo'ua	9,522,423	3,637,849	10,786,429	13,521,032	2,351,872	-	39,819,605
Faikehekehe he pa'anga tauhi	(\$4,677,714)	\$1,607,061	(\$265,245)	\$7,191,346	\$4,663,980	\$8,863,229	\$17,382,657

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.8 Ngaahi me'a 'i tu'a mei he fakamatala koloa mo e mo'ua

(a) Lahi 'o e Noo 'oku te'eki ke totongi mai

Ko e taimi 'o e pa'anga aleapau 'a e Pangikee 'i tu'a he fakamatala 'o e koloa mo e mo'ua ke tuku atu ai 'a e ngaahi noo ki he kau kasitoma 'oku ha ia he tepile 'i lalo:

(e) Lahi 'o e lisi ngaue

Koe'uhi ko e Pangikee 'oku ne fai 'a e lisi, ko e totongi si'isi'itaha ki ha lisi 'i he kaha'u 'o hange ko ia 'oku fakahaa'i 'i he fakamatala 26, 'oku fakama'opo'opo ia 'i he tepile 'i lalo.

(f) Fakamole kiha koloa

Lahi 'o e fakamole ki ha koloa (fakamatala 26) 'oku fakamatala'i 'i he tepite 'i lalo.

	'Ikai laka hake he ta'u 'e 1	Ta'u 1 – 5	Laka he Ta'u 5	Katoa
Ki he 'ahi 31 Tisema 2011				
	\$	\$	\$	\$
Lahi 'o e noo	2,730,098	-	-	2,730,098
Lahi 'o e lisi ngaue	7,720	30,880	171,262	209,862
Lahi 'o e fakamole ki ha koloa	-	-	-	-
Katoa	\$2,737,818	\$30,880	\$171,262	\$2,939,960
Ki he 'ahi 31 Tisema 2010				
Lahi 'o e noo	2,102,776	-	-	2,102,776
Lahi 'o e lisi ngaue	8,320	33,280	187,920	229,520
Lahi 'o e fakamole ki ha koloa	-	-	-	-
Katoa	\$2,111,096	\$33,280	\$187,920	\$2,332,296

3.9 Mahu'inga mo'oni e Koloa Fakapa'anga mo e Mo'ua

Ko e mahu'inga mo'oni 'o e koloa 'a ia 'oku malava ai ke fakafetongi e koloa pe ko hono totongi 'osi e mo'ua 'i he 'ilo ki ai mo e felotoi 'a e ngaahi fa'ahi 'i ha founa vave.

Ko hono fakamahu'inga'i 'o e ngaahi koloa fakapa'anga mo e mo'ua 'a e Pangikee 'oku fakamatalai' 'i lalo:

(i) Fakahu pa'anga tukupau

Ko e mahu'inga 'o e fakahu pa'anga tukupau, 'oku fakafuofua'i ko e mahu'inga mo'oni pe ia 'i he mahu'inga fakapa'anga pea 'e malava ke totongi mai pe ia 'oka fiema'u.

(ii) Fakahu Pa'anga he Ponite 'a e Pule'anga

Ko e fakahu pa'anga he Ponite 'a e Pule'anga 'oku ma'u ai ha tupu pea 'oku tuku pe he vaha'a taimi 'oku fakahu ki ai. Ko e mahu'inga mo'oni 'o e pa'anga fakahu he ponite 'a e Pule'anga 'oku \$3,893,000 'oku fakatefito ia mahu'inga fakafuofua 'o fakatatau ki he totongi tupu he maketi.

(iii) Ngaahi noo atu pe pa'anga mo'ua mai

Ko e ngaahi noo atu 'oku fakamahu'inga'i ia hili hono to'o e pa'anga talifaki ki he mole he noo atu. Ko e mahu'inga 'o e pa'anga noo atu 'oku fakafuofua ko e mahu'inga totonu pe ia 'o e ngaahi noo atu hili hono to'o 'o e talifaki ki he ngaahi noo ta'epau hono totongi fakafoki.

(iv) Fakahu Pa'anga Seivingi

Ko e mahu'inga 'o e fakahu pa'anga seivingi 'oku fakafuofua 'oku tatau pe pea mo e mahu'inga ko ia 'e totongi fakafoki atu ai.

FAKAMATALA 3: TA'EPAU 'O E TU'UNGA FAKAPA'ANGA – HOKO ATU

3.9 Mahu'inga mo'oni e Koloa Fakapa'anga mo e Mo'ua (hoko atu)

(v) Ngaahi Noo mai

Ko e mahu'inga 'o e ngaahi pa'anga noo mai 'oku fakafuofua 'oku tatau pe pea ko e mahu'inga totonu pe ia 'o e totongi fakafoki kuo 'osi 'ai, 'oka fiema'u.

(vi) Ngaahi koloa pe mo'ua kehe

Ko e mahu'inga 'oku lipooti fekau'aki mo e ngaahi koloa pe mo'ua 'oku fakafuofua ko honau mahu'inga fakapa'anga totonu pe ia.

3.10 Ko hono pule'i 'o e Pa'anga

Ko e ngaahi taumu'a eni 'a e Pangikee ki hono pule'i 'o e pa'anga:

- Ke muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ke pule'i 'aki 'a e lahi 'o e pa'anga ke ngaue'aki he maketi ki he ngaue faka-pangikee;
- Ke malu'i 'a e mafai 'o e Pangikee ke hokohoko atu 'ene nague 'i he taimi kotoa pe koe'uhi kene kei malava 'o ma'u ha tupu ki he ma'u 'inasi pea mo e ngaahi kupu fekau'aki kehe: pea
- Ke kei tauhi 'a e tu'unga malohi fakapa'anga 'a e Pangikee ke poupou ki he fakalalakaka 'ene ngaue fakapisinisi.

Ke tu'unga lelei 'o e pa'anga ngaue pea mo hono ngaue'aki 'oku muimui'i faka'aho 'e he kau Pule 'o e Pangikee, 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangke Pule. Ko e ngaahi fakamatala 'oku fiema'u ke fakahu faka kuata ia ki he Pangikee Pule.

'Oku fiema'u 'e he Pangike Pule 'a e Pangikee ke: (a) tauhi 'a e pa'anga fe'unga 'o 'oua 'e toe si'isi'i ange 'i he pa'anga kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule, pea (e) ke tauhi 'a e tu'unga lesio 'o e pa'anga ngaue ki he tu'unga ta'epau 'o e koloa pe 'i 'olunga 'i he tu'unga si'isi'i taha kuo fai ki ai 'a e aleapau 'a ia ko e peseti 'e 18%.

Ko e pa'anga ngaue 'a e Pangikee 'oku tauhi 'i he'ene tafa'aki fakapa'anga 'oku anga pehe ni:

- Konga 1 : Pa'anga ki he 'inasi, ko e tupu kuo tauhi mo e talifaki mei he tupu lelei.

Ko e lahi 'o e palopolema 'i he koloa 'oku fua'aki ia 'a e ngaahi me'a lalahi ko eni 'e nima 'o fakatatau ki hono natula - fakafuofua ki ha mo'ua, maketi pea mo ha ngaahi palopolema kehe 'e kau ki he koloa takitaha pea mo e ngaahi tafa'aki kehe, kau ki ai mo ha ngaahi me'a kehe pe ko e malu'i. Ko e ngaue tatau 'oku fakahoko ki he fakamatala koloa mo e mo'ua, pea mo ha ngaahi fakatonutonu kene fakahaa'i 'a e natula totonu ka hoko ha mole.

Ko e tepile 'i lalo 'oku fakama'opo'opo ai 'a e pa'anga ngaue pea mo e lesio 'a e pangikee ki he ta'u, 31 Tisema 2011 mo e ta'u 2010. Lolotonga e ta'u ko eni 'e ua, na'e faipau 'a e Pangikee ki he ngaahi fiema'u kotoa pe na'e hilifaki ki he pa'anga ngaue 'o fakatatau ki he'enu ngaahi fiema'u takitaha.

Konga 1 Sino'i Pa'anga

	2011	2010
	\$	\$
Sino'i Pa'anga 'inasi	10,530,190	10,530,190
Sino'i Pa'anga 'inasi	7,708,642	6,852,467
Katoa	\$18,238,832	\$17,382,657
Fakafuofua ki ha mole he koloa	\$39,997,389	\$36,712,472
Lesio	46.77%	47.35%

FAKAMATALA 4. KO E NGAHI FAKAFUOFUA MAHU'INGA FAKATAUHI TOHI

'Oku fai 'a hono fakafuofua'i ha ngaahi me'a tene uesia 'a e mahu'inga 'o e koloa mo e mo'ua lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga ka hoko. Ko e fakafuofua mo e fakamahu'inga ko ia 'oku fai hono toutou vakai'i 'o makatu'unga 'i he ngaahi me'a na'e hoko pea mo ha ngaahi me'a kehe 'o kau ai pea mo ha ngaahi me'a 'oku 'i ai 'a e tui 'e ala hoko.

Pa'anga Talifaki ki ha mole he noo.

'Oku vakai'i ma'u pe 'e he Pangikee 'a e ngaahi noo ke fakafuofua'i 'a e pa'anga talifaki ki ha noo palopolema. 'I hono fakafuofua'i ha pa'anga talifaki ke fokotu'u 'i he Fakamatala Tupu mo e Mole, 'oku totonu ke 'i ai ha fakamatala fe'unga ke ne fakahaa'i 'oku 'i ai 'a e holo 'i he mahu'inga 'o e koloa malu'i. 'Oku kau ai 'a e koviange 'a e tu'unga 'o e totongi fakafoki noo, pe ko e to lalo he tu'unga faka'ekonomika 'o e fonua 'o tupu ai ha 'ikai totongi e noo 'i ha fa'ahinga sekitoa. Ko e founa mo e ngaahi fakakaukau 'oku ngaue 'aki ki hono vakai'i 'o e ngaahi noo palopalema 'oku vaka'i ma'u pe.

FAKAMATALA 5. KO E SIO PEA MEI HE NGAHI TAFa'AKI

Tafa'aki ki he Ngaahi Ngaue'anga

Ko e fakalele 'o e Pangikee 'oku 'i he tafa'aki 'o e ngaahi ngaue fakapa'anga.

Tafa'aki Fakasiokalafi

Ko e Pangikee 'oku fakalele 'i Tonga pea ko e feitu'u pe ia 'oku fakatefito ai 'a 'ene ngaahi lipooti.

FAKAMATALA 6. TOTONGI TOLOI MA'U MEI HE NGAHI NOO

	2011	2010
	\$	\$
Humai mei he totongi toloi		
Toloi mei he ngaahi 'u noo	4,059,110	4,141,623
Toloi mei he pa'anga tipositi mo e invesi	477,878	490,382
	<u>\$4,536,988</u>	<u>\$4,632,005</u>
Totongi toloi he ngaahi pa'anga noo mai		
Pa'anga noo mai	118,285	135,669
Fakahu pa'anga taimi tukupau	1,194,972	1,538,651
Ponite 'a e Pangike Langa Fakalakalaka	5,747	-
Fakahu pa'anga tipositi	87,345	66,370
Toho pa'anga 'o lahi he pa'anga he Pangikee	3,719	3,655
	<u>\$1,410,068</u>	<u>\$1,744,345</u>

Mahu'inga 'o e pa'anga noo mai na'e kau ai 'a e mole 'i he liliu pa'anga muli ko e \$0 (2010: mole 'i he liliu pa'anga koe \$7,689)

Ko e totongi toloi na'e te'eki ke ma'u mai mei he ngaahi noo palopolema ko e \$10,716 (2010:\$73,344)

FAKAMATALA 7. TOTONGI NGAUE MO E KOMISONI

	2011	2010
	\$	\$
Totongi ngaue	2,074,875	2,240,975
Komisoni	376,931	465,637
	\$2,451,806	\$2,706,612

FAKAMATALA 8. PA'ANGA HUMAI KEHE

	2011	2010
	\$	\$
Totongi fale	68,836	81,558
Humai kehe	182,224	190,227
	\$251,060	\$271,785

FAKAMATALA 9: MOLE 'IKAI FEKAU'AKI MO E NOO

Na'e 'ikai 'i ai ha mole 'a e Pangikee ki he ta'u 'o ngata ki he 'aho 31 Tisema 2011 (2010: \$60,000).

FAKAMATALA 10: NGAHI FAKAMOLE KEHE

	2011	2010
	\$	\$
Fakamole ki he kaungaue (vakai ki lalo)	1,930,862	2,029,560
Fakamole ki he fakalele ngaue	583,881	583,635
Fakamole ki he 'Aotita	21,934	23,214
Holo e mahu'inga koloa tu'uma'u –Fale, misini mo e naunau	453,356	415,007
- Fale nofo totongi	55,381	59,185
(Tupu)/mole hono fakatauatu 'o e ngaahi koloa tu'uma'u mo e ngaahi misini	49,404	(18,136)
Fakamole ki he fale	300,806	245,187
Fefononga'aki	207,116	215,937
Mole he malu'i	3,003	8,960
Ngaahi fakamole kehe	127,929	222,128
	\$3,733,672	\$3,784,677

Ngaahi fakamole ki he kau ngaue:

Vahe mo e totongi kau ngaue	1,834,826	1,931,363
Pa'anga Penisoni	96,036	98,197
	\$1,930,862	\$2,029,560

FAKAMATALA 10: NGAHI FAKAMOLE KEHE - HOKO ATU

'I he ta'u 1990 na'e fokotu'u ai 'e he Pangikee ha Pa'anga Malolo ma'a e kau ngaue tu'uma'u. Na'e totongi 'e he Pangikee ha 12% fakata'u ki he Pa'anga Malolo 'o a'u ki he 'aho 30 Sepitema 2002 pea na'e holoki ki he 10.5% 'o e vahenga fakata'u 'o kamata 'i he 'aho 1 'o 'Okatopa 2002. Na'e fakahoko 'a hono vakai'i 'a e Pa'anga Malolo 'a e Pangikee 'e he tokotaha fakafuofua 'o e Pa'anga Malolo 'a e Pangikee 'i he 2005 pea tali ai 'e he Poate ke hiki hake 'a e totongi fakata'u ki he peseti 'e 11.5% 'o kamata mei he 'aho 1 Sanuali 2006. Na'e toe mahino mai mei hano toe vakai'i 'a e Pa'anga Malolo 'i he 2008 ko e totongi 'a e Pangikee 'e toe holo hifo mei he peseti 'e 11.5% ki he peseti 'e 6.5% 'o kamata 'i he 'aho 1 'Okatopa 2008.

FAKAMATALA 11. PA'ANGA MO E PA'ANGA HE PANGIKEE

	2011 \$	2010 \$
Pa'anga 'i he Pangikee	155,873	126,647
Pa'anga fakahu he ngaahi Pangikee	1,767,160	1,090,895
	\$1,923,033	\$1,217,542

FAKAMATALA 12. PA'ANGA MO E MAHU'INGA FAKAPA'ANGA

	2011 \$	2010 \$
'I he fakamatala fehu'aki 'o e pa'anga, ko e lahi 'o e pa'anga pe mahu'inga fakapa'anga 'oku kau ai e ngaahi me'a ko eni:		
Pa'anga mo e pa'anga he Pangikee	1,923,033	1,217,542
Pa'anga fakahu tukupau	6,683,689	5,000,000
	\$8,606,722	\$6,217,542

Ko e Sino'i Pa'anga Talifaki 'oku fakahuu 'oku 'ikai 'ata ia ke ngaue'aki ki he ngaahi ngaue faka'aho 'a e Pangikee. Ko e pa'anga 'i he Pangikee mo e palanisi 'i he Pangike Pule pea mo e sino'i pa'anga talifaki 'oku fakahu 'oku 'ikai ma'u mei ha tupu. Ko e pa'anga 'oku fakahu he maketi pa'anga 'oku fakatefito he totongi tupu he maketi pa'anga.

FAKAMATALA 13. PA'ANGA FAKAHU TUKUPAU – TAUHI KAE 'OUA KUO KAKATO HONO TAIMI

	2011 \$	2010 \$
Westpac Pangike 'o Tonga	6,183,689	5,000,000
Pangike MBf	500,000	-
Ponite Fakalalakaka 'a e Pule'anga Tonga	3,893,000	3,854,000
	\$10,576,689	\$8,854,000

'I he 'osi 'a e ta'u, ko e totongi tupu ne ma'u mei he fakahu pa'anga fakataimi na'e 'i he vaha'a 'o e 2.9% ki he 6.5% (2010: 2.9% ki he 4.55%) ki he ta'u pea ko e tupu he Ponite 'a e Pule'anga na'e 'i he vaha'a 'o e 4.0% ki he 10.0% ki he ta'u (2010 : 3.0% ki he 10.0%). 'Oku totongi e tupu 'i he taimi 'oku kakato ai 'a e teemi ti-positi ko ia pea 'oku totongi fakata'u hili ha ta'u 'e taha mei he taimi na'e fakatau mai ai e Ponite 'a e Pule'anga.

FAKAMATALA 14. KO E NGAHI NOO ATU

	2011	2010
	\$	\$
Ngaahi no atu fakalukufua	40,659,676	39,930,083
To'o : Talifaki ki he mole he noo	(1,662,288)	(3,217,611)
Lahi 'o e Noo 'osi to'o talifaki he mole he noo	\$38,997,388	\$36,712,472
Ko e ngaahi noo atu na'e tali ka kuo te'eki ke tukuanage 'oku fe'unga mo e:	\$2,730,098	\$2,102,776
Talifaki ki he mole he Noo		
Tukunga 'o e pa'anga talifaaki ki he mole he noo 'oku anga pehe ni:		
Pa'anga talifaki ki he kamata 'o e ta'u	3,217,611	3,031,818
Fakalahi lolotonga 'o e ta'u	1,236,032	1,201,598
Talifaki ka kuo toe kaniseli	(1,102,689)	(840,925)
Ngaahi noo na'e tamate'i lolotonga e ta'u	(1,688,666)	(174,880)
Pa'anga talifaki ki he faka'osinga 'o e ta'u	\$1,662,288	\$3,217,611
Lahi 'o e talifaki ki ha mole he noo:		
Pa'anga talifaki kuo pau e noo 'oku taumu'a ki ai.	1,146,896	2,631,372
Pa'anga talifaki fakakulupu	515,392	586,239
	\$1,662,288	\$3,217,611
Ko e mole he noo 'oku ha ia he fakamatala tupu mo e mole 'o hange ko ia 'i lalo:		
Talifaki ki ha mole he noo	1,236,032	1,201,597
Talifaki kuo toe kaniseli	(1,102,689)	(840,925)
	\$133,343	\$360,672
Ngaahi noo 'ikai hilifaki ki ai ha tupu		
Ngaahi noo 'oku 'ikai ke hilifaki ki ai ha tupu	1,400,359	1,891,962
To'o: Talifaki ki he ngaahi noo pau	(784,669)	(1,271,948)
	\$615,690	\$620,014

Noo ki he kau Talekita pea mo e ngaahi fakamatala ki ai 'oku ha ia he fakamatala fika 25 (a) (iii).

FAKAMATALA 14. KO E NGAHI NOO ATU- HOKO ATU

Na'e tali 'e he Kau Talekita 'i 'Aokosi 2009 'a hono fakahoko 'a e tu'utu'uni fo'ou ki he vahe'i 'o e pa'anga talifaki fakakulupu 'o makatu'unga 'i he tu'unga 'oku 'i ai 'a e noo. Ko e ngaahi peseti eni kuo hilifaki ki he kalasi takitaha 'i hono vakai'i 'o e talifaki fakakulupu 'o fakatatau ki he koloa malu'i 'o e noo fakatatau ki he tu'unga ta'epau 'o e noo pea ki he ngaahi 'akauni kuo te'eki vahe'i ha pa'anga talifaki ki he tu'unga ta'epau 'o e noo.

Kalasi	% ki he talifaki fakakulupu
A	-
B	-
C1	2
S	2
C2	20
D	50
E	100

FAKAMATALA 15. NGAHI KOLOA KEHE

	2011 \$	2010 \$
Totongi tomu'a	92,489	91,980
Tupu te'eki ma'u	252,328	230,028
Ngaahi koloa kehe	183,893	271,402
	<u>\$528,710</u>	<u>\$593,410</u>

FAKAMATALA 16. PA'ANGA KE TOTONGI MAI MEI HE MA'U 'INASI

'Oku hange ko ia 'i lalo:

Ma'u mai mei he EEC	-	\$7,689
---------------------	---	---------

FAKAMATALA 17. PA'ANGA TALIFAKI FE FAKAHU PA'ANGA

	2011 \$	2010 \$
Pangike Pule 'o Tonga (NRBT)	<u>\$1,746,000</u>	<u>\$1,082,000</u>

Ko e Pa'anga Talifaki he Fakahu Pa'anga 'oku 'i he Pangike Pule 'o Tonga, 'oku 'ikai faka'ataa ia ki he ngaahi ngaue faka'aho 'a e Pangikee. Na'e fakahu ia 'i he 5% 'I he faka'osinga 'o e ta'u (2010:5%)

	2011 \$	2010 \$
Pa'anga (ke totongi)/ ma'u mai mei he Pangike Pule	<u>\$78,000</u>	<u>(\$31,000)</u>

Ko e pa'anga (ke totongi)/ ma'u mai mei he Pangike Pule 'oku ne fakafofonga'i 'a e tonounou pe hulu 'i he pa'anga talifaki ki he faka'osinga 'o e ta'u.

Fakamatala 18. Ngaahi 'Api, Misini mo e Naunau 'Ofisi

	Lisi Kelekele & Fale	Fakalahi, fakaloki & naunau 'ofisi	Me'alele	Komipiuta	Katoa
'I he 'aho 31 Tisema 2011					
Mahu'inga he tohi	6,118,305	114,186	154,493	443,333	6,830,317
Tanaki mai	42,203	23,946	90,479	78,569	235,197
Fakatau atu	-	(7,210)	2,747	(3)	(9,960)
Holo he mahu'inga	(184,534)	(12,702)	(70,250)	(185,870)	(453,356)
Mahu'inga he tohi	\$5,975,974	\$118,220	\$171,975	\$336,029	\$6,602,198
'I he 'aho 31 Tisema 2011					
Mahu'inga	6,922,394	887,251	509,112	2,028,975	10,374,732
Holo he mahu'inga	(946,420)	(769,031)	(337,137)	(1,692,946)	(3,745,534)
Mahu'inga he tohi	\$5,975,974	\$118,220	\$171,975	\$336,029	\$6,602,198
'I he 'aho 31 Tisema 2010					
Mahu'inga he tohi	6,293,273	115,680	65,017	350,596	6,824,566
Tanaki mai	6,708	39,089	119,644	257,880	423,321
Fakatau atu	-	(52)	-	(2,511)	(2,563)
Holo he mahu'inga	(181,676)	(40,531)	(30,168)	(162,632)	(415,007)
Mahu'inga he tohi	\$6,118,305	\$114,186	\$154,493	\$443,333	\$6,830,317
'I he 'aho 31 Tisema 2010					
Mahu'inga	6,880,191	930,124	597,957	1,963,663	10,371,935
Holo he mahu'inga	(761,886)	(815,938)	(443,464)	(1,520,330)	(3,541,618)
Mahu'inga he tohi	\$6,118,305	\$114,186	\$154,493	\$443,333	\$6,830,317

Ko e ngaahi tu'utu'uni ki he holo he mahu'inga 'a ia 'oku ha atu 'i 'olunga 'oku ha atu 'i he fakamatala fika 2(i).

FAKAMATALA 19. NGAHI 'API NOFOTOTONGI

	Kelekele & Ngaahi 'Ofisi \$	Katoa \$
'I he 'aho 31 Tisema 2011		
Mahu'inga he tohi	950,912	950,912
Tanaki mai	-	-
Fakatau atu	(273,720)	(273,720)
Holo he mahu'inga	(55,381)	(55,381)
Mahu'inga he tohi	<u>\$621,811</u>	<u>\$621,811</u>
'I he 'aho 31 Tisema 2010		
Mahu'inga	829,248	829,248
Holo he mahu'inga	(207,437)	(207,437)
Mahu'inga he tohi	<u>\$621,811</u>	<u>\$621,810</u>
'I he 'aho 31 Tisema 2010		
Mahu'inga he tohi	1,010,097	1,010,097
Tanaki mai	-	-
Fakatau atu	-	-
Holo he mahu'inga	(59,185)	(59,185)
Mahu'inga he tohi	<u>\$950,912</u>	<u>\$950,912</u>
'I he 'aho 31 Tisema 2010		
Mahu'inga	1,187,221	1,187,221
Holo he mahu'inga	(236,309)	(236,309)
Mahu'inga he tohi	<u>\$950,912</u>	<u>\$950,912</u>

(a)(Ko e ngaahi tu'utu'uni ki he holo he mahu'inga 'a ia 'oku ha atu 'i 'olunga 'oku ha ia 'i he fakamatala fika 2 (ng).

(e) Ko e ngaahi mahu'inga ko 'eni kuo 'osi fakakau atu ia 'i he Fakamatala Tupu mo e Mole.

	2011 \$	2010 \$
Pa'anga humai mei he nofo totongi	22,964	33,655
Ngaahi fakamole tupu mei he ngaahi 'api nofo totongi	13,117	9,139

FAKAMATALA 20. TUKUHAU

	2011	2010
	\$	\$
Ko e tukuhau 'i he tupu na'e fika'i he founa ko e mo'ua he tukuhau fakatauhitohi.		
(a) Tupu kimu'a he tukuhau	\$2,151,758	\$1,814,585
Tukuhau hono fika'i hangatonu he tupu fakahangatonu he 25%	537,940	453,646
Uesia he tukuhau he fakamole 'ikai to'o:		
Tokoni mo e humai 'ikai tukuhau'i	(65,948)	(65,010)
Hulu he pa'anga talifaki – ta'u kimu'a	(32,584)	-
Totongi tukuhau he tupu	\$439,408	\$388,636
(e) Totongi tukuhau 'oku hange ko ia 'i lalo:		
Totongi tukuhau lolotonga	60,559	365,656
Lahi he talifaki – ta'u ki mu'a	(32,584)	-
Tukuhau toloi	411,433	22,980
Totongi tukuhau he tupu	\$439,408	\$388,636
(f) Tukuhau toloi		
(i) Ko e tukuhau toloi ne ma'u mei he to'o 'o e ngaahi fika ko eni ('oku fakahaa'i he tupu pe ko e mole)	2011	2010
Vahe'i ki ha mole he noo	\$	\$
Pa'anga talifaki kehe	415,572	771,816
Mole he fetu'aki he liliu pa'anga muli	52,225	44,849
Pa'anga humai te'eki ma'u	-	40,140
Mole he tukuhau	100,474	97,115
	\$568,271	\$953,920
(ii) 'Alu hake/'alu hifo he tukuhau toloi 'o hange ko ia 'i lalo:		
Palanisi 'aho 1 Sanuali	953,920	1,017,206
Tanaki ki he fakamatala tupu mo e mole	(385,649)	(63,286)
Palanisi 'aho 31 Tisema	\$568,271	\$953,920

FAKAMATALA 20. TUKUHAU– HOKO ATU

	2011	2010
(h) Mo'ua 'i he Tukuhaui toloi		
(i) Ko e palanisi mei he faikehekehe	\$	\$
fakataimi tupu mei he:		
Holo he mahu'inga 'o e koloa	\$1,116,075	\$1,122,875
(ii) 'Alu hake pe 'alu hifo he mo'ua he tukuhaui toloi :		
Palanisi 'aho 1 Sanuali	1,122,875	1,163,181
Tanaki ki he tupu mo e mole	(6,800)	(40,306)
Palanisi 31 Tisema	\$1,116,075	\$1,122,875

FAKAMATALA 21. NGAHI MO'UA KEHE

	2011	2010
	\$	\$
Tupu te'eki totongi atu	424,258	477,267
Talifaki ki he livi fakata'u mo e ponasi kau ngaue	98,010	71,262
Pa'anga hu mai toloi	401,897	388,460
Ngaahi mo'ua kehe te'eki totongi	304,347	483,727
	\$1,228,512	\$1,420,716
Ngaahi mo'ua mo e ngaahi mo'ua te'eki ma'u mai:		
Mo'ua mo e mo'ua te'eki hilifaki mai	299,486	469,288
Tukuhaui te'eki ke totongi	2,861	4,263
'Akauni mo'ua	2,000	10,176
	\$304,347	\$483,727

FAKAMATALA 22. NGAHI NOO MAI

	Faka-	2011	2010
	matala		
		\$	\$
'Oku hange ko ia 'i lalo:			
Ngaahi Noo mai	(a)	5,054,440	4,790,189
Nouti– Pangike Langa Fakalakalaka	(e)	28,454,644	26,006,873
Ponite-Pangike Langa Fakalakalaka		148,896	-
		\$33,657,980	\$30,797,062

FAKAMATALA 22. NGAHI NOO MAI - HOKO ATU

			2010	2009
			\$	\$
(a) Ko e ngaahi noo mai 'oku hange ko eni:	Taimi ke totongi e sino'i noo	Totongi toloi		
Pule'anga Tonga				
Asian Development Bank	1993 – 2023	3.00%	536,601	583,262
Sino'i Pa'anga fakavaha'apule'anga ki he	1993 – 2013	3.00%	197,833	329,632
Sino'i Pa'anga fakavaha'apule'anga ki he	1999 – 2020	3.00%	1,525,745	1,716,464
Kautaha Fakalalakaka Fakavaha'a Pule'anga	1998 – 2023	3.00%	1,201,876	1,302,032
			3,462,055	3,931,390
Ngaahi noo pa'anga mai kehe				
Pangikee Fakahupa'anga 'a 'Iulope - VI	2009 - 2026	5.5%	174,974	191,718
Maketi Fakatahataha 'a 'Iulope	1988 – 2019	1.50%	31,221	35,963
Pa'anga ke toe Langa hake Sekitoo Taautaha	2011 – 2025	0.00%	1,386,189	631,118
			1,592,384	858,799
			\$5,054,440	\$4,790,189

Na'e alea'i 'e he Pule'anga Tonga ha ngaahi noo mei he Pangike 'Esia, Kautaka Fakavaha'a Pule'anga ki he Fakalalakaka, Sino'i Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga ki he Fakalalakaka Faka Ngoue pea kuo 'osi kotoa hono toho.

Ko e Pule'anga Tonga na'a ne malu'i 'a e noo kuo 'osi toho kotoa mei he Maketi Fakatahataha 'a 'Iulope. Ko e ngaahi noo ko ia mei he Maketi Fakatupu Pa'anga 'a 'Iulope, 'oku 'i he ngaahi pa'anga muli kehekehe.

	2011	2010
	\$	\$
(e) Nouti 'a e Pangike Langa Fakalalakaka 'o Tonga	\$28,454,644	\$26,006,873

Koe totongi tupu 'i he faka'osinga 'o e ta'u he nouti na'e 2.45% ki he 8.00% ki he ta'u. Ko e totongi tupu 'oku fakahoko ia he taimi 'oku 'osi ki ai e nouti pe fakamahina 6 he ngaahi nouti 'oku laka hake he 'aho 'e 180.

FAKAMATALA 23. PA'ANGA 'OKU TOKANGA'I 'E HE PANGIKEE.

'Oku tokanga'i 'e he Pangikee 'a e ngaahi Pa'anga mei he ngaahi Kautaha faka Pule'anga pea ko e palanisi 'eni ki he faka'osinga 'o e ta'u:

	Katoa Pa'anga	No atu ki he ngaahi poloseki	2011	2010
	\$	\$	\$	\$
Pa'anga langa fo'ou - Niuatoputapu	94,401	(60,909)	33,492	10,733
Pa'anga 'a Nu'u Sila Fakalalakalaka kakai fefine	304,227	(168,715)	135,512	38,425
	\$398,628	\$229,624	\$169,004	\$49,158

FAKAMATALA 24. SINO'I 'INASI

	2011	2010
	\$	\$
(a) Sino'i 'Inasi		
'Inasi angamaheni 'e 1,400,000 taki \$10 ki he sea 'e taha	\$14,000,000	\$14,000,000
(e)'Inasi kuo vahe'i mo totongi 'osi		
'Inasi angamaheni 'e 1,053,019 taki \$10 ki he sea 'e taha	\$10,530,190	\$10,530,190

FAKAMATALA 25. NGAHI NGAUE FEKAU'AKI

(a) Kau Talekita

(i) Ko e kau talekita 'o e Pangike Langa Fakalalakalaka 'o Tonga lolotonga 'a e ta'u:

- Pousima Afeaki (Sea Poate fakahoko 'aho 1 Novema 2010)
- Lennie Niit
- Paula Taumoepeau
- Simione Sefanaia (Talekita Pule)
- Minoru Nishi JR ('o a'u ki Novema 2011)

(ii) Ko e Totongi ki he kau Talekita mo e Kau Pule lolotonga 'a e ta'u:

	2011	2010
	\$	\$
Totongi ki he kau Talekita mo e vahenga malolo	69,507	113,041
Vahe 'a e Talekita Pule mo e ongo Tokoni Talekita Pule mo e totongi kehe	263,448	211,394
Katoa	\$332,955	\$324,435

FAKAMATALA 25. NGAHI NGAUE FEKAU'AKI - HOKO ATU

(iii) Ngaahi noo atu ki he ngaahi kautaha fekau'aki:

Ngaahi noo atu ki he kau talekita pea mo e ngaahi kautaha fekau'aki:

	2011	2010
	\$	\$
Palanisi ki he kamata'anga 'a e ta'u	791,328	266,539
Totongi e pa'anga noo lolotonga e ta'u	62,774	611,056
Totongi fakafoki noo mo e toloi lolotonga e ta'u	(38,350)	(116,723)
Totongi toloi	22,281	30,456
Palanisi ki he 'osi 'a e ta'u	<u>\$838,033</u>	<u>\$791,328</u>

Ko e ngaahi ngaue fakapa'anga 'i 'olunga na'e fakahoko ia he founa fakakomesiale angamaheni.

e) Ma'u 'Inasi

Ko e founa ngaue angamaheni 'a ia 'oku fakahoko ai 'a e ngaue 'a e Pangikee pea mo e Pule'anga Tonga. Ko e ngaahi ngaue fakapa'anga ko ia 'oku kau ai 'a e malu'i pea mo e fakapa'anga 'a ia 'oku fakahoko 'i ha founa angamaheni. Ko e Pule'anga Tonga 'oku ne ma'u ha 'inasi peseti 'e 100% 'i he Pangikee.

(i) Ngaahi Noo Mai

	2011	2010
	\$	\$
Totongi tupu 'i he pa'anga noo mai	129,389	144,405
Totongi e pa'anga noo mai lolotonga e ta'u	490,820	489,890
Noo mai mei he Pule'anga Tonga 'oku ha ia he fakamatala 22 (a)	3,462,055	3,931,390

Ne fakatau 'e he Pule'anga Tonga 'a e ponite mei he Pangikee pea mo e pa'anga fakahu taimi tukupau pea ko e palanisi 'eni he faka'osinga 'o e ta'u:

Fakahu pa'anga taimi tukupau he nouti 'a e Pangikee	2,627,003	2,608,100
Totongi tupu 'i he ponite 'a e Pangikee pea mo e fakahu pa'anga taimi tukupau	221,873	154,347

Totongi tupu 'i he ponite pea mo e fakahu pa'anga taimi tukupau 'oku 'i he peseti 'e 2.45% ki he 7.75% ki he ta'u.

(ii) Fakahu pa'anga taimi tukupau

	2011	2010
	\$	\$
Totongi tupu ke ma'u mei he Ponite Fakalalakalaka Fakalotofonua 'a e Pule'anga Tonga	252,328	253,903
Palanisi 'o e Ponite Fakalalakalaka Fakalotofonua 'a e Pule'anga Tonga ki he 'osi 'a e ta'u – vakai ki he fakamatala fika 13.	3,893,000	3,854,000

FAKAMATALA 26. NGAHI FAKAMOLE KI HA KOLOA HE KAHU'U PE MO'UA HANGE NA'A HOKO

	2011	2010
(a) Ngaahi fakamole ki ha koloa	\$ -	\$ -
(e) Ngaahi mo'ua hange ka hoko	\$ -	\$ -
(f) Ngaahi lisi taimi nounou	\$209,8620	\$229,520

(i) Fakatatau ki he alepau lisi, kuo 'i ai e ngaahi alepau lisi 'a e Pangikee he ngaahi 'api 'i Tonga ni 'ikai laka hake he ta'u 'e 50. Ko e totongi lisi si'isi'i taha 'i he faka'osinga 'o e ta'u 'oku hange ko ia 'i lalo:

	2011	2010
	\$	\$
'ikai laka hake he ta'u 'e taha	7,720	8,320
Lahi hake he ta'u 'e taha kae 'ikai laka hake he ta'u 'e nima.	30,880	33,280
Laka hake he ta'u 'e nima	171,262	187,920
	<u>\$209,862</u>	<u>\$229,520</u>

(ii) Kuo 'i ai e ngaahi alepau 'a e Pangikee ke fakahoko ha alepau lisi ke nofo totongi 'o e ngaahi fale he vaha'a ta'u 'e taha ki he ta'u 'e nima. Ko e ngaahi totongi lisi si'isi'i taha kuo ma'u ki he faka'osinga 'o e ta'u 'oku hange ko ia 'i lalo.

	2011	2010
	\$	\$
'ikai laka hake he ta'u 'e taha	55,850	84,627
Lahi hake he ta'u 'e taha kae 'ikai laka hake he ta'u 'e nima.	110,187	42,097
	<u>\$166,037</u>	<u>\$126,724</u>

FAKAMATALA 27. FOUNGA FAKAPA'ANGA

	2011	2010
	\$	\$
Founga fengaue'aki mo e Westpac Pangike 'o Tonga:		
(i) Tohi fe'ave'aki pa'anga 'aki 'a e tohi malu'i mo e Westpac Pangike 'o Tonga.	500,000	500,000
(ii) Alea fakatau pa'anga muli ki mu'a mo e Westpac Pangike 'o Tonga.	1,000,000	1,000,000
	<u>\$1,500,000</u>	<u>\$1,500,000</u>

Ne fakahoko pea mo hono fakamo'oni'i 'o e alepau pea mo e EIB he 'aho 15 Tisema 2005 mo e EUR 'e 4 miliona. Kapau 'e lava ke toho kakato e pa'anga noo ko eni pea 'e toki faka'ata leva mo ha EUR 'e 2.0 miliona ki he Pangikee Na'e kamata hono toho 'o e noo ko eni 'i he 2008 pea 'e ngata 'a e taimi toho faka'osi 'o e noo ki 'Aokosi 2009.

FAKAMATALA 28. TOTONGI 'INASI

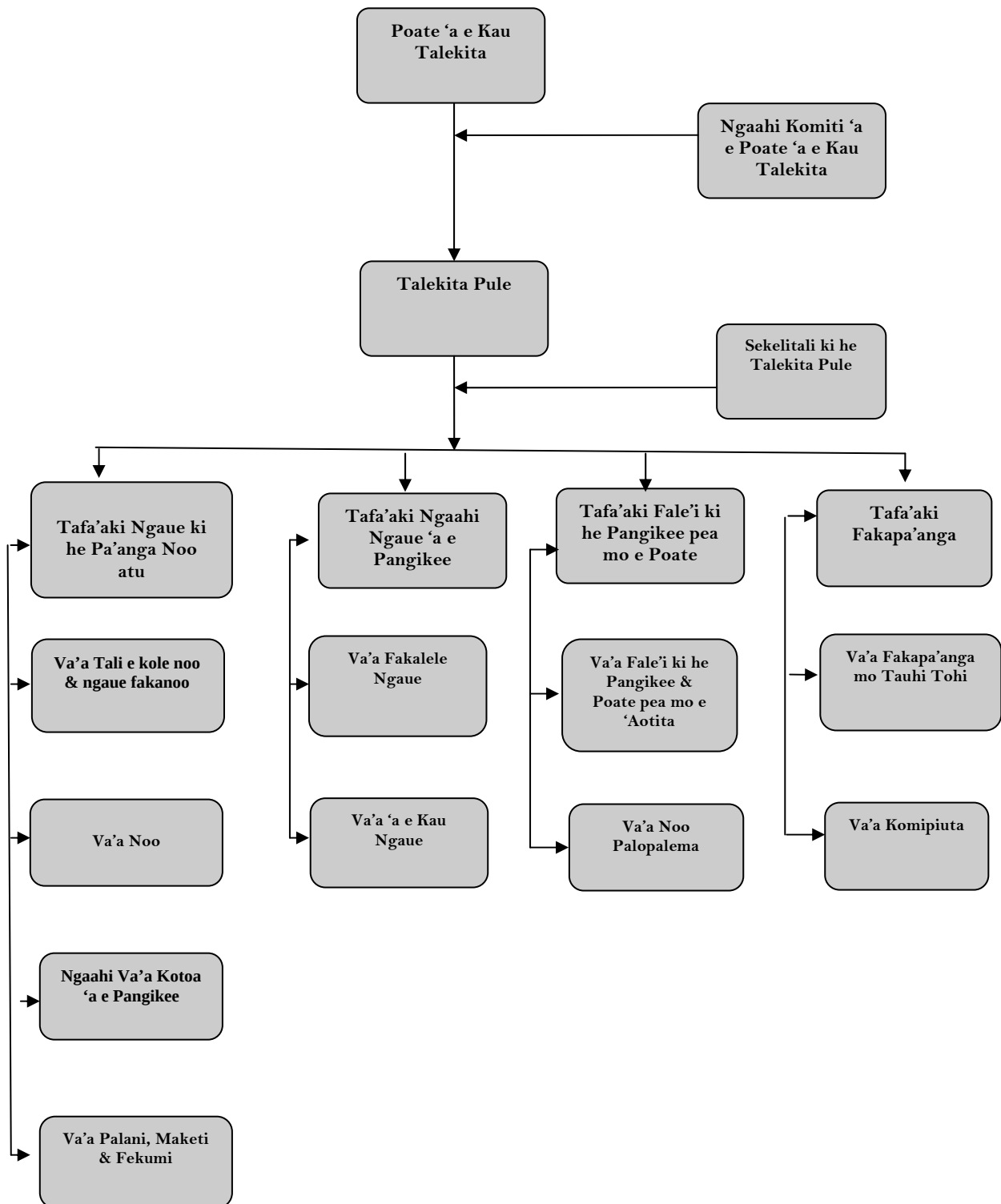
	2011	2010
	\$	\$
(a) Na'e fokotu'u 'e he kau Talekita ke totongi atu ha peseti 'e 50 ki he kau ma'u 'inasi felave'i mo e ta'u fakapa'anga 2010. Ko e fakakatoa 'o e 'inasi ko 'eni 'oku fe'unga mo e \$712,974 pe ko e \$0.68 ki he 'inasi taki taha. Na'e tokoni'i 'e he ma'u 'inasi 'a e ni'ihii 'o e kau tohina 'aki hono kaniseli 'o 'enau toenga noo hina pea mei he pa'anga ne totongi 'e he Pangikee ki he ma'u 'inasi. Ko e tokoni ko eni na'e fe'unga mo e \$175,234 pea ko e toenga leva na'e totongi ki he ma'u 'inasi he 'osi 'a e ta'u ko e \$537,740.	-	712,974
(e) Na'e fokotu'u 'e he kau Talekita ke totongi atu ha peseti 'e 50 ki he kau ma'u 'inasi felave'i mo e ta'u fakapa'anga 2011. Ko e fakakatoa 'o e 'inasi ko 'eni 'oku fe'unga mo e \$856,175 pe ko e \$0.81 ki he inasi taki taha.	856,175	-

FAKAMATALA 29. TUPU KI HE SEA TAKITAH

	2011	2010
	\$	\$
Tupu 'osi tukuhau'i	1,712,350	1,425,949
Lahi 'o e Sea	1,053,019	1,053,019
Tupu ki he Sea 'e taha	\$1.63	\$1.35

FAKAMATALA 30. TUPU MEI HE PA'ANGA 'A E MA'U 'INASI

	2011	2010
	\$	\$
Tupu 'osi tukuhau'i	1,712,350	1,425,949
Pa'anga mei he Ma'u 'Inasi	18,238,832	17,382,657
Tupu mei he Pa'anga 'a e Ma'u 'inasi	9.39%	8.20%

KAU PULE MA'OLUNGA

Talekita Pule

Simione Sefanaia

Tokoni Talekita Pule

• Va'a Noo	Leta Havea Kami	(ngata 'i 'Aokosi 2011)
	Seini Movete	(kamata 'i Sepitema 2011)
• Va'a Pa'anga	Hasiloni Fungavai	
• Va'a	John Bath	(ngata 'i Sepitema 2011)
	Leta Havea Kami	(kamata 'i Sepitema 2011)

'ULU'I 'OFISI

Kau Pule

• Va'a Noo- Tongatapu	Seini Movete	(ngata 'i Sepitema 2011)
	Sitino Maka	(kamata 'i 'Okatopa 2011)
• Va'a Noo-Vahe 1 & 2	Sitino Maka	
• Va'a Noo Palopalema	Samisoni Masila	
• Va'a Tali e Noo/Ngaue Fakano	Lata Kava	
• Va'a Pa'anga mo e Patiseti	Soane Malia Kauhalaniua	
• Va'a Komipiuta	Siokatame Havili Movete	
• Va'a Ngaue Komipiuta	Silia Tupou	
• Va'a 'a e Kau Ngaue	Lu'isa Manuofetoa	
• Va'a Fakalele Ngaue	Vika. T. Vea	

NGAAHI 'OFISI 'O E PANGIKEE

Kau Pule

• Va'a 'i Vava'u	'Elisapesi Fineanganofa
• Va'a 'i Ha'apai	'Eliki 'Ofa
• Va'a 'i 'Eua	Kolokesa Paunga
• Va'a 'i Niuatoputapu	Mafi Hoa
• Va'a 'i Niuafu'ou	Tokotaha Fonua